

Кафедра філології
Filológia Tanszék

Лариса КРАВЕЦЬ, Єлизавета Барань

Риторика / Retorika

Навчальний посібник / Oktatási segédanyag

Другий (магістерський) / Mestesképzés (MA)
(ступінь вищої освіти / a felsőoktatás szintje)

035 Філологія / 035 Filológia
(галузь знань / képzési ág)

Українська мова і література /
Ukrán nyelv és irodalom
(освітня програма / képzési program)

Заочна / Levelező
Форма навчання / Tagozat

Берегове / Beregszász
2026

Навчальний посібник «Риторика» подає системний виклад історії, теорії та практики ораторського мистецтва. У виданні розглянуто класичні й сучасні концепції риторики, витоки української та європейської традиції, засади неориторики, закони мовлення й теорію аргументації. Особливу увагу приділено публічній монологічній мові, універсальній моделі промови та системному риторичному аналізу. Посібник містить зразки аналізу відомих промов і спрямований на формування професійних комунікативних умінь і критичного мислення.

Для здобувачів другого (магістерського) рівня освіти заочної форми навчання.

Затверджено до використання в навчальному процесі
на засіданні кафедри філології ЗУУ ім. Ф. Ракоці II
(протокол № 120 від 16 лютого 2026 року)

Розглянуто та рекомендовано Радою із забезпечення якості вищої освіти
Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II
(протокол № 2 від 17 лютого 2026 року)

Рекомендовано до видання в електронній формі (PDF)
рішенням Вченої ради Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II
(протокол № 2 від 18 лютого 2026 року)

Автори посібника:

КРАВЕЦЬ Лариса – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри філології Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II.

БАРАНЬ Єлизавета – доктор філософії в галузі мовознавства, доцент кафедри філології Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II.

Рецензенти:

ВЕНЖИНОВИЧ Наталія – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

СТРУГАНЕЦЬ Любов – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та славістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

ЛБАК Наталка – доктор філософії, доцент кафедри філології Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II.

Відповідальна за випуск:

Аніко БЕРЕГСАСІ – доктор габілітований у галузі гуманітарних наук, доцент, професор, завідувач кафедри філології Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II.

За зміст посібника відповідають автори.

© Лариса Кравець, 2026
© Єлизавета Барань, 2026
© Кафедра філології ЗУІ ім. Ф. Ракоці II, 2026

ЗМІСТ

Передмова	4
Історія і теорія риторики: короткий конспект	5
Тема 1. Риторика як наука про ефективне спілкування.....	6
Тема 2. Історія і традиції класичної риторики.....	7
Тема 3. Витоки української риторики.....	12
Тема 4. З історії угорської риторики.....	20
Тема 5. Неориторика.....	28
Тема 6. Закони сучасної риторики.....	30
Тема 7. Теорія аргументації.....	33
Тема 8. Публічна монологічна мова.....	37
Практична риторика	39
Універсальна модель публічної промови.....	39
Схема системного риторичного аналізу.....	41
Риторичний аналіз промов	43
Лінкольн А. Геттісбурзька промова.....	43
Черчилль В. «Ми будемо битися на пляжах».....	46
Грушевський М. «Кінець старому лукавству».....	49
Візель Е. «Небезпеки байдужості».....	54
Тунберг Г. «Як ви смієте!».....	59
Вайлд О. «Я не маю нічого, що можна було б задекларувати, окрім свого генія».....	62
Забужко О. «Історія про україну: виклик для міжнародних медіа».....	62
Інформаційні джерела курсу	67

ПЕРЕДМОВА

Риторика – одна з найдавніших і водночас найактуальніших гуманітарних дисциплін. Від античних форумів до сучасних парламентів, від університетських аудиторій до цифрових платформ публічне слово було і залишається потужним інструментом впливу, переконання й формування суспільної свідомості. У добу інформаційної перенасиченості та глобальних криз особливої ваги набуває вміння мислити аргументовано, говорити відповідально й аналізувати мовлення критично.

Навчальний посібник «Риторика» має на меті дати системне уявлення про історію, теорію та практику ораторського мистецтва. У ньому поєднано класичну традицію з сучасними підходами до аналізу публічної комунікації. Видання охоплює витoki риторики, її розвиток у європейському та українському культурному просторі, становлення неориторики як науки про дискурс, закони сучасної аргументації та особливості публічної монологічної мови.

Особлива увага приділяється практичному виміру риторики. Посібник містить універсальну модель побудови публічної промови, схему системного риторичного аналізу та приклади розбору відомих історичних промов. Такий підхід дає змогу не лише засвоїти теоретичні положення, а й навчитися застосовувати їх у власній комунікативній діяльності – академічній, професійній чи громадській.

Риторика постає в цьому курсі як інструмент мислення і як етична практика. Вона формує відповідальність за слово, повагу до аудиторії, здатність до конструктивного діалогу та переконливої аргументації. Водночас вона навчає виявляти і критично оцінювати маніпулятивні стратегії, сприяє розвитку культури публічної дискусії.

Посібник адресований студентам гуманітарних спеціальностей, майбутнім фахівцям у галузі освіти, журналістики, права, публічного управління, а також усім, хто прагне вдосконалити свої комунікативні навички. Автори сподіваються, що запропонований матеріал стане підґрунтям для глибшого осмислення ролі слова в суспільстві та сприятиме формуванню професійної мовної культури.

Сучасний світ потребує не лише інформації, а й відповідального слова. Саме цьому служить риторика – наука і мистецтво ефективного, чесного й переконливого спілкування.

ІСТОРІЯ І ТЕОРІЯ РИТОРИКИ

КОРОТКИЙ КОНСПЕКТ

ТЕМА 1. РИТОРИКА ЯК НАУКА ПРО ЕФЕКТИВНЕ СПІЛКУВАННЯ

Поняття риторики

Риторика – це наука про закони, принципи та засоби переконувального й доцільного мовлення. Вона досліджує механізми впливу слова на думки, почуття й поведінку адресата, формує навички ефективної комунікації в різних життєвих ситуаціях – від побутового спілкування до професійних виступів. Як систематизоване знання риторика виникла в античній Греції; її класичні засади пов'язані з іменами Аристотеля та Цицерона, які розробили теорію аргументації, стилю та ораторської майстерності.

У сучасному розумінні риторика – це інтегративна дисципліна, що поєднує теоретичні положення про структуру мовлення з практикою публічної комунікації. Її предметом є мовномисленнєва діяльність людини в умовах соціальної взаємодії.

Структура, зміст і мета курсу риторики

Курс риторики зазвичай має дві взаємопов'язані складові: теоретичну й практичну.

Теоретична риторика охоплює:

- основні поняття (аргументація, теза, доказ, аудиторія, комунікативна стратегія);
- закони логічної побудови висловлювання;
- риторичні фігури та тропи;
- принципи композиції промови (вступ, основна частина, висновок);
- типологію жанрів (промова, доповідь, дебати, презентація).

Практична риторика спрямована на:

- формування навичок публічного виступу;
- розвиток дикції, інтонації, темпу мовлення;
- опанування невербальних засобів комунікації;
- вироблення індивідуального стилю.

Мета курсу – сформувати риторичну компетентність, тобто здатність створювати змістовне, логічно організоване й стилістично доречне мовлення відповідно до ситуації спілкування.

Предмет і завдання сучасної риторики

Сучасна риторика досліджує мовлення як форму мислення й соціальної дії. Вона аналізує процес створення тексту – від задуму до його реалізації в конкретній комунікативній ситуації.

Основні завдання сучасної риторики:

- виявлення закономірностей створення ефективного мовлення;
- розробка методів аргументації;
- формування культури публічного виступу;
- вивчення впливу мовлення на аудиторію.

Опанування загальних правил і прийомів побудови висловлювання є центральним завданням загальної риторики. Водночас риторика виступає інструментом стилетворення, оскільки допомагає мовцеві сформувати індивідуальну манеру викладу думок.

Місце риторики серед гуманітарних наук

Риторика посідає особливе місце в системі гуманітарного знання. Вона зародилася межах філософського осмислення слова й істини. Платон розглядав проблему співвідношення істини та переконання, а Аристотель систематизував риторику як окрему галузь знань.

Нерозривний зв'язок існує між риториною й логікою: логіка забезпечує правильність мислення, а риторика – його переконливе оформлення. Без логічної послідовності аргументація втрачає силу.

Психологічне підґрунтя риторики полягає у врахуванні особливостей сприйняття інформації, емоційних реакцій та мотивації слухачів. Ефективна комунікація ґрунтується на розумінні механізмів впливу на свідомість і підсвідомість людини.

Історично риторика тісно пов'язана з граматиною та стилістикою. Граматика забезпечує нормативність мовлення, а стилістика – його виразність і доречність.

Риторика відображає соціальні процеси та культурні зміни. У різні історичні епохи змінювалися жанри промов, способи переконання й комунікативні стратегії, що свідчить про взаємозв'язок риторики з розвитком суспільства.

Необхідність риторичних знань у професійній діяльності

У сучасному суспільстві успіх у багатьох професіях залежить від уміння переконливо й чітко висловлювати думки. Юрист, викладач, менеджер, політик, журналіст чи лікар постійно взаємодіють з аудиторією. Від рівня їхньої комунікативної майстерності залежать результати

переговорів, судових дебатів, навчального процесу чи управлінських рішень.

Риторика забезпечує:

- логічність і структурованість мислення;
- переконливість аргументації;
- етичність і коректність спілкування;
- уміння адаптувати мовлення до конкретної аудиторії.

Риторика – це не лише мистецтво красномовства, а й комплексна наука про ефективну мовномисленнєву діяльність. Вона поєднує філософські, логічні, психологічні та мовознавчі засади, формує культуру спілкування й професійну компетентність особистості. В умовах інформаційного суспільства риторичні знання стають необхідною складовою інтелектуального розвитку та соціальної успішності людини.

ТЕМА 2. ІСТОРІЯ І ТРАДИЦІЇ КЛАСИЧНОЇ РИТОРИКИ

Фольклорно-міфологічна основа ораторського етикету

Витоки риторики сягають міфологічного світогляду давніх народів, де слово надіялося сакральною силою. У грецькій традиції мистецтво красномовства пов'язувалося з образом співця Орфея та культом бога Аполлона, покровителя мистецтв і гармонії. Слово сприймалося як інструмент впорядкування хаосу, засіб переконання й духовного впливу.

У давньогрецькій міфології покровительками красномовства були харита переконання Пейто та прекрасноголоса Каліопа, одна з дев'яти муз, а також богиня мороку і чаклунства Геката. Існувало в міфах греків і божество лихослів'я Мом, пов'язане з темними силами. Давні римляни вірили в те, що мистецтвом, а отже й ораторством, опікується богиня Мінерва. Усі покровителі красномовства і поезії мали гарну зовнішність, вишуканий смак, різнобічні здібності.

Ораторський етикет формувався під впливом традицій усної народної творчості – прислів'їв, приказок, замовлянь. У народній культурі закріпилися уявлення про цінність стриманості, мудрості, доречності висловлювання: «Слово – не горобець», «Гостре словечко коле сердечко». Такі формули відображають етичні норми мовленнєвої поведінки: повагу до співрозмовника, відповідальність за сказане, уміння слухати.

Риторика в Давній Греції. Зародження риторики

Риторика як системна наука виникла у V столітті до н. е. в умовах демократичного устрою полісів. Участь громадян у народних зборах і судових процесах вимагала вміння переконувати аудиторію. Саме суспільна потреба сприяла формуванню теорії публічного мовлення.

Софістика і риторика. Першими професійними вчителями красномовства були софісти – мандрівні мислителі, серед яких відомі *Протагор* та *Горгій*. Вони розробляли техніку аргументації, вчили мистецтва переконання незалежно від об'єктивної істини. Софістика підкреслювала відносність знання та силу слова як інструмента впливу.

Судове красномовство. Особливого розвитку набуло судове красномовство. *Логографи* – автори судових промов – створювали тексти для громадян, які самостійно виступали в суді. Це сприяло формуванню чіткої композиції промови: вступ, виклад фактів, докази, висновок.

Риторика Аристотеля.

Класичну теорію риторики систематизував Аристотель у трактаті «Риторика». Він визначив риторику як мистецтво знаходити можливі способи переконання щодо кожного предмета. Основні положення його «Риторики» мали значний вплив на подальший розвиток світової наукової думки.

Учений виділив три засоби переконання:

- етос (авторитет мовця);
- патос (вплив на емоції);
- логос (раціональна аргументація).

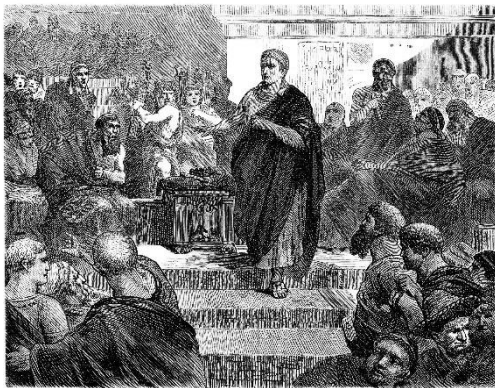
Аристотель також класифікував види промов: *дорадчі*, або політичні, *епідейктичні*, або урочисті, та *судові*. У кожній із промов, вважав Аристотель, віддається перевага тому чи тому прийому зображення. Так, в епідейктичних часто користуються перебільшеннями, у дорадчих – прикладами, в судових – риторичними силогізмами.

У елліністичну добу сформувалися два стилістичні напрями риторики:

- *азіанізм* – пишній, емоційно насичений стиль із використанням риторичних прикрас.
- *аттикізм* – стриманий, лаконічний стиль, орієнтований на ясність і логічність.

Протистояння цих напрямів відображало різні уявлення про ідеал мовлення: експресивність проти строгої нормативності.

Теорія ораторського мистецтва у працях давніх римлян

Римська риторика розвивалася під впливом грецької традиції, однак набула практичної спрямованості. В умовах республіканського ладу ораторське мистецтво стало ключовим інструментом політичної діяльності. Визначними ораторами тієї епохи є Юлій Цезар, Марк Туллій Цицерон та Марк Фабій Квінтіліан.

Юлій Цезар відзначався ясністю стилю та логічною структурованістю викладу (твір «Записки про Галльську війну»). Хоча «Записки...» написав Цезар, сам полководець згадується у цьому творі лише в третій особі. Важливою особливістю тексту є майже повна відсутність відкритого вихваляння полководця, а подано лише сприятливі для нього факти.

Найвидатнішим теоретиком і практиком красномовства був Марк Туллій Цицерон. У працях «Про оратора», «Брут», «Оратор» він обґрунтував концепцію ідеального оратора як всебічно освіченої людини. Цицерон поєднав філософську глибину, логічну аргументацію та емоційну виразність. Улюбленими риторичними прийомами Цицерона були *ампліфікація* (нагромадження однорідних мовних засобів) та *історична аналогія*.

Марк Фабій Квінтіліан – автор фундаментальної праці «Настанови оратору» (*Institutio Oratoria*). Він розглядав виховання оратора як тривалий педагогічний процес і сформулював відомий принцип: «Оратор – це добра людина, вправна в мовленні». Таким чином моральність поставала як невід’ємний складник риторичного ідеалу.

Риторика доби «другої софістики». У I–III століттях н. е. розквітла так звана «друга софістика» – культурний рух у Римській імперії, що

відроджував класичні грецькі традиції красномовства. Представники цього напрямку зосереджувалися на декоративності стилю, публічних демонстраційних виступах, історичних та міфологічних темах. Риторика дедалі більше ставала мистецтвом естетичного впливу.

Історія класичної риторики демонструє еволюцію уявлень про силу слова – від сакрального міфологічного засобу до системної науки про переконання. Давньогрецька теоретична база, римська практична традиція та подальші стилістичні напрями заклали підґрунтя сучасної риторики як дисципліни, що поєднує етику, логіку та мистецтво мовлення.

Гомілетика, або церковна риторика

Гомілетика (від грец. *homilia* – бесіда, повчання) – це галузь риторики, що досліджує теорію і практику церковної проповіді. Вона сформувалася в ранньохристиянську добу як відповідь на потребу тлумачення Святого Письма та духовного наставництва громади. На відміну від античної світської риторики, гомілетика орієнтувалася не лише на переконання, а й на моральне перетворення слухача.

Першими християнськими проповідниками були апостоли та їхні послідовники, які поширювали вчення Христа в усній формі. Апостольські послання та проповіді заклали основу християнської комунікативної традиції: простота викладу, моральна переконливість, апеляція до віри та сумління.

У Середньовіччі риторика стала складовою *trivium* (граматика, риторика, діалектика) – базового циклу освіти. Вона підпорядковувалася богослов'ю та виконувала функцію тлумачення й популяризації християнського вчення. Проповідь перетворилася на головний жанр церковного мовлення.

«Про християнську доктрину» як перший курс гомілетики. Провідну роль у становленні гомілетики відіграв Августин Блаженний. Його трактат «Про християнську доктрину» (*De Doctrina Christiana*) став першим системним курсом церковної риторики.

Августин поєднав античну риторику з християнською теологією. Він наголошував, що проповідник має:

- правильно розуміти Святе Письмо;

- уміти ясно й доступно його пояснювати;
- зворушувати серця слухачів;
- спрямовувати їх до морального вдосконалення.

Отже, істина для Августина первинна, а риторика – інструмент її донесення.

Вплив книги «Сума теології» Томи Аквінського. Тома Аквінський у праці «Сума теології» (*Summa Theologica*) систематизував християнське віровчення на основі схоластичної логіки. Хоча цей трактат не є риторичним у вузькому сенсі, він суттєво вплинув на гомілетику, оскільки запропонував чітку структуру богословського міркування. Ключовий метод – постановка питання, виклад заперечень, аргументована відповідь – став зразком логічної побудови проповіді. Церковна риторика збагатилася елементами системності та раціональної аргументації.

«Пастирське правило» Папи Григорія I. Папа Григорій I (Григорій Двоєслов) у творі «Пастирське правило» (*Regula Pastoralis*) сформулював морально-етичні засади діяльності проповідника. Він підкреслював відповідальність пастиря за духовний стан пастви, необхідність особистого прикладу та індивідуального підходу до різних категорій слухачів. Цей трактат визначив стандарти церковного красномовства на століття вперед, поєднавши етичний і педагогічний аспекти проповіді.

Єзуїти як популяризатори латинської риторики. У період

Контрреформації важливу роль у розвитку церковної риторики відіграв орден Товариство Ісуса (єзуїти), засновником якого був Ігнацій Лойола. Орден активно розбудовував систему освіти в Європі. У риторичі єзуїти:

- розробили навчальні програми, до яких увійшла класична латинська риторика;
- поєднали античну традицію з християнським змістом;
- розвинули мистецтво урочистої барокової проповіді.

Їхня педагогічна система (*Ratio Studiorum*) сприяла відродженню інтересу до класичної спадщини Цицерона й Квінтіліана, інтегрувавши її в церковну практику.

Гомілетика як церковна риторика сформувалася на перетині античної традиції та християнської теології. Від апостольських проповідей до

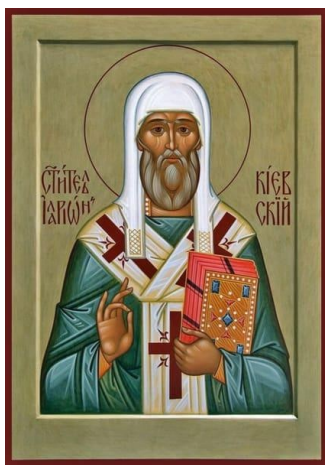
схоластичних трактатів Середньовіччя вона розвивалася як мистецтво морального наставництва й духовного впливу. Праці Августина, Томи Аквінського та Григорія I заклали теоретичні засади проповідницької діяльності, а єзуїти забезпечили її поширення та систематизацію в освітній практиці. Гомілетика стала важливим етапом у розвитку європейської риторичної культури, поєднавши богословську глибину з мистецтвом переконливого слова.

ТЕМА 3. ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РИТОРИКИ

Видатні оратори ранньоукраїнської доби

Риторична традиція Київської Русі сформувалася під впливом візантійської гомілетики, біблійної екзегетики та слов'янської книжної культури. Ораторське мистецтво ранньоукраїнської доби мало переважно церковно-проповідницький характер і було спрямоване на утвердження християнської віри, моральне виховання та формування державницької ідеології. Провідними жанрами були *слово*, *повчання*, *проповідь*, які поєднували богословський зміст, урочисту стилістику та символічну образність.

Климент Охридський (840 – 916) середньовічний просвітник, християнський святий, мешкав у місті Охрид (Північна Македоні). Один з учнів Кирила і Мефодія. Його проповіді стали зразком ранньослов'янської гомілетики. Вони вирізнялися доступністю, чіткою композицією та повчальним характером, що вплинуло на формування риторичної традиції Київської Русі.

Однією з найвизначніших пам'яток давньоукраїнського красномовства є «Слово про закон і благодать», автором якого був *Іларіон Київський* (990 – 1053). Цей твір (XI ст.) вважається першим оригінальним зразком урочистої проповіді в Київській Русі. У ньому Іларіон проводить богословську паралель між Старим Завітом («закон») і Новим Завітом («благодать»), підкреслюючи духовну велич християнства. Особливе місце посідає прославлення князя Володимира як хрестителя Русі.

Риторичні особливості «Слова про закон і благодать»:

- антитеза як основний композиційний прийом;
- урочиста інтонація;

- біблійні алюзії;
- паралелізм і повтори.

«Слово» поєднує богословську аргументацію з державницькою ідеєю, що свідчить про високий рівень риторичної культури.

Кирило Турівський (XII ст.) – один із найталановитіших проповідників Київської Русі. Його називають «златоустом Русі» за багатство образів і витонченість стилю.

У своїх «Словах» і повчаннях він широко використовував:

- символіку та алегорії;
- риторичні запитання;
- емоційні звернення до слухачів;
- драматизацію біблійних сюжетів.

Його проповіді вирізняються психологічною глибиною та прагненням вплинути на внутрішній світ людини.

Климент Смолятич (1110 – 1164), митрополит Київський та всієї Русі, автор Послання й інших творів, був високоосвіченим богословом і книжником. У своїх творах він поєднував християнське вчення з елементами античної філософії, застосовуючи алегоричне тлумачення Святого Письма. Його стиль характеризується логічністю викладу та інтелектуальною насиченістю.

Важливим інструментом поширення християнської освіти та розвитку ораторського мистецтва були «Учительні Євангелія». Це збірники проповідей і тлумачень до євангельських текстів, призначені для читання під час богослужінь.

Особливості «Учительних Євангелій»:

- поєднання біблійного тексту з поясненням;
- дидактична спрямованість;
- доступність мови;
- усталена композиція.

Ці пам'ятки відіграли значну роль у формуванні української книжної традиції та культури проповідницького слова.

Риторична спадщина ранньоукраїнської доби засвідчує високий рівень духовної й інтелектуальної культури Київської Русі. Твори Іларіона, Кирила Турівського, Климента Смолятича та інших проповідників

поєднали візантійську традицію з місцевими культурними особливостями. Їхнє красномовство стало основою подальшого розвитку української риторики, заклавши традицію поєднання богословської глибини, моральної настанови та художньої виразності слова.

Риторична школа Києво-Могилянської академії

Риторична школа Києво-Могилянської академії стала одним із провідних осередків формування української інтелектуальної та ораторської традиції XVII–XVIII століть. Києво-Могилянська академія поєднала візантійсько-слов'янську духовну

спадщину з надбаннями західноєвропейської гуманістичної освіти.

Риторика в академії була не лише навчальною дисципліною, а й інструментом формування мислення, стилю й богословсько-філософської аргументації. Вона готувала проповідників, богословів, державних діячів і письменників.

Риторика як частина «сімки вибраних наук». У системі освіти риторика входила до складу *семи вільних мистецтв (septem artes liberales)*, які становили основу європейської середньовічної та ранньомодерної освіти. Ці науки поділялися на:

- *trivium*: граматики, риторика, діалектика (логіка);
- *quadrivium*: арифметика, геометрія, музика, астрономія.

У Києво-Могилянській академії риторика посідала центральне місце в *trivium*, оскільки забезпечувала:

- уміння будувати аргументоване мовлення;
- навички публічного виступу;
- засвоєння латинської стилістичної традиції;
- формування інтелектуальної культури.

Курс риторики охоплював теорію тропів і фігур, правила композиції, типологію промов, практику написання панегіриків, проповідей і полемічних текстів.

Яскравими представниками проповідництва другої половини XVII – початку XVIII ст., були вихованці академії, а згодом і вчителі Інокентій Гізель, Лазар Баранович, Йоаникій Галятовський, Антоній Радивиловський, Стефан Яворський.

Риторична діяльність Йоаникія Галятовського. Одним із найяскравіших представників барокової проповідницької традиції був Йоаникій Галятовський (бл. 1620 – 1688). Його твір «Ключ розуміння» став зразком гомілетичної літератури.

Стиль Галятовського характеризується бароковою образністю; використанням алегорій і символів; поєднанням богословської аргументації з емоційною експресією; зверненням до прикладів із повсякденного життя. Його риторика мала виразну дидактичну спрямованість і була орієнтована на широку аудиторію.

Риторична діяльність Стефана Яворського. Стефан Яворський (1658 – 1722) випускник і викладач академії, видатний проповідник і богослов. Його діяльність пов'язана з поширенням київської риторичної традиції за межами України. У творі «Риторична рука» стисло й чітко виклав теоретичні засади риторики, виокремивши п'ять частин: винахід, розміщення, вітійство (розгорнутий опис тропів і фігур), пам'ять та виголошення. Ці частини ніби

замкнені в міцній риторичній руці: визначення риторики написано на зап'ясті, а назви частин – на пальцях. Книга Стефана Яворського стала важливим внеском у розвиток проблем теоретичної та практичної риторики.

У своїх проповідях Яворський майстерно поєднував біблійну екзегезу з актуальними суспільними мотивами, надаючи слову не лише духовного, а й виховного значення. Його ораторська практика засвідчує вміння вибудовувати аргументацію на основі Святого Письма, підкріплюючи її риторичними фігурами та афористичними формулами. Для стилю Яворського характерні: логічна структурованість викладу; полемічна загостреність; урочиста інтонація; поєднання латинської освіченості з православною богословською традицією.

Риторика для Яворського була не лише мистецтвом переконання, а й засобом утвердження істини та духовного порядку.

Риторична діяльність Теофана Прокоповича. Теофан Прокопович (1677 – 1736) – один із найвидатніших професорів риторики Києво-Могилянської академії. Він уклав курс риторики латинською мовою, у якому систематизував античну спадщину (Цицерон, Квінтіліан) та пристосував її до потреб православної освіти. Богослов великого значення надавав теорії та методиці риторики.

Особливості його риторичної концепції:

- раціоналізм і логічна чіткість;
- орієнтація на державницьку проблематику;
- поєднання богослов'я, філософії та політичної теорії;
- увага до жанрової диференціації промов.

Його діяльність сприяла модернізації української риторичної традиції та інтеграції її в загальноєвропейський інтелектуальний простір.

Риторична школа Києво-Могилянської академії стала важливим етапом розвитку української культури слова. Вона поєднала античну спадщину, християнську гомілетуку та барокову естетику.

Діяльність Йоаникія Галятовського, Стефана Яворського та Теофана Прокоповича та ін. засвідчує високий рівень теоретичної підготовки й практичної майстерності українських ораторів ранньомодерної доби. Саме в стінах академії риторика утвердилася як фундаментальна гуманітарна наука, що формувала інтелектуальну еліту суспільства.

Розвиток риторики на українських теренах у XVIII – XIX ст.

У XVIII – XIX ст. риторика на українських землях пережила складний і водночас плідний етап розвитку. Цей період позначений *переходом від барокової церковної проповіді до світської, університетської та публіцистичної форми красномовства.*

Риторика поступово втрачала статус окремої доміантної дисципліни, але її принципи інтегрувалися в літературознавство, філософію, педагогіку, богослов'я та журналістику. Освітня традиція Києво-Могилянської академії продовжувала впливати на формування ораторської культури, однак у XVIII ст. вона зазнала трансформацій у зв'язку з реформами освіти в Російській імперії та змінами культурного контексту.

У XVIII ст. ще зберігалася барокова модель риторики, сформована в Києво-Могилянській академії. Провідну роль відігравала церковна проповідь, урочисте слово, панегірик. Представники могилянської традиції, зокрема Теофан Прокопович, сприяли поширенню класичної латинської риторики та її адаптації до нових політичних умов.

Однак із розвитком просвітництва посилюється раціоналістичний підхід до мовлення. Риторика дедалі більше орієнтується на логічність, ясність і нормативність. Змінюється стиль: надмірна барокова пишність поступається більш стриманій манері викладу.

У XIX ст. центрами інтелектуального життя стають університети – зокрема Харківський університет та Львівський університет. У навчальних програмах риторика вже не завжди викладалася як самостійний курс, однак її елементи зберігалися в курсах словесності, поезики та стилістики.

У цей період формується новий тип ораторства:

- університетська лекція;
- політична промова;
- публіцистичний виступ;
- літературне слово.

Вагомий вплив на розвиток української риторичної традиції мала творчість *Тарас Шевченко*. Його поетичне й публіцистичне слово стало зразком національно зорієнтованої риторики, що поєднувала емоційну силу, моральний пафос і соціальну проблематику.

Особливості риторики XIX століття

1. Секуляризація – зменшення ролі суто церковного красномовства.
2. Національне відродження – риторика стає інструментом формування української ідентичності.
3. Публіцистичність – активний розвиток періодичної преси, що сприяє поширенню аргументованого суспільного дискурсу.
4. Педагогічна функція – університетська лекція як новий жанр академічного красномовства.

У Західній Україні, що перебувала під владою Австро-Угорщини, риторична традиція розвивалася в межах європейського академічного простору, а на Наддніпрянщині вона зазнавала впливу імперської освітньої політики.

Отже, у XVIII – XIX ст. риторика на українських теренах пройшла шлях від барокової церковної традиції до світської, національно зорієнтованої форми публічного слова. Хоча вона втратила статус провідної

окремої дисципліни, її принципи інтегрувалися в університетську освіту, літературу та публіцистику.

Саме в цей період слово стало не лише засобом переконання, а й важливим чинником формування національної свідомості та культурної самоідентифікації.

Українська риторика XX – початку XXI ст.

Українська риторика XX – початку XXI ст. формувалася в умовах глибоких історичних потрясінь: революцій, воєн, тоталітарних режимів, відновлення державності та сучасних суспільних криз. У цей період вона пройшла шлях від національно-визвольного дискурсу через ідеологічну радянську модель до сучасної демократичної, медійної та кризової неориторики.

Риторика доби Української революції (1917–1921). Початок XX ст. став часом політичного пробудження. Публічне слово виконувало мобілізаційну й державотворчу функцію. Виступи діячів Центральної Ради, зокрема Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Симона Петлюри та ін., поєднували історичну аргументацію з політичним закликком.

Характерні риси цього періоду:

- національно-демократичний пафос;
- апеляція до історичної пам'яті;
- риторика єдності селянства, інтелігенції та війська;
- утвердження української мови як інструмента політичної комунікації.

Радянська доба: ідеологічна риторика. У 1920–1980-х роках публічне слово в Україні функціонувало в межах радянської ідеологічної системи. Риторика підпорядковувалася доктрині партійності, класової боротьби й соціалістичного реалізму.

Основні ознаки:

- шаблонність і декларативність;
- домінування дискурсивних формул на кшталт: «*трудоючі маси*», «*щасливе дитинство*», «*вірність комуністичним ідеалам*», «*непримиренність до поневолення й гноблення людини людиною*», «*готовність віддати свої сили і життя в ім'я високих ідеалів*» тощо;
- ритуалізованість виступів;
- контроль над мовою та цензура.

Водночас існувала альтернативна риторика – дисидентська. У виступах і текстах В'ячеслава Чорновола, Івана Дзюби, Левка Лук'яненка формувався морально-правозахисний дискурс, побудований на правді, відповідальності та національній гідності.

Період перебудови і відновлення незалежності. Кінець 1980-х – початок 1990-х рр. – час риторики політичної мобілізації. Мітингові виступи, парламентські дебати, звернення до народу стали засобом відновлення державності.

Риторика цього періоду характеризується:

- високою емоційністю;
- апеляцією до історичної несправедливості;
- формуванням нової політичної ідентичності;
- поєднанням патосу і раціональної аргументації.

Публічні виступи діячів Народного Руху України стали прикладом масової політичної комунікації нового типу.

Риторика незалежної України (1991–2013). У 1990 – 2000-х роках українська риторика входить у фазу інституціоналізації. З'являється політична телериторика, дебати, парламентські дискусії. Водночас формується академічна риторика як навчальна дисципліна.

Особливості:

- медіатизація політичного слова;
- персоналізація лідерства;
- поєднання популістичних і програмних стратегій;
- зростання ролі іміджу й телевізійної комунікації.

Події Помаранчевої революції 2004 р. стали прикладом риторики мирного громадянського протесту.

Кризова неориторика XXI ст. Після 2014 р. українська риторика набуває виразного кризового характеру. Події Революції Гідності та війна актуалізують мобілізаційний, екзистенційний і моральний дискурс.

Характерні риси:

- лаконічність і чіткість меседжів;
- апеляція до гідності, свободи й державної незалежності;
- глобальна комунікація через міжнародні платформи;
- поєднання особистого етосу з національним наративом.

Сучасні публічні звернення українських лідерів демонструють новий формат – синтез традиційної риторики, цифрових медіа та міжнародної дипломатії.

Основні тенденції розвитку. Упродовж XX – початку XXI ст. українська риторика пройшла кілька трансформацій:

1. Від національно-визвольної до ідеологічно контрольованої.
2. Від цензурованої до демократичної.
3. Від локальної до глобальної.
4. Від довгих програмних виступів до стислих, медійно адаптованих звернень.

Водночас незмінними залишилися зв'язок риторики з національною ідентичністю; апеляція до історичної пам'яті; моральний вимір публічного слова.

Українська риторика XX – початку XXI століття є історією боротьби слова за свободу. Вона відобразила драматизм національної долі, трансформацію політичної культури та становлення демократичного дискурсу. Сучасна українська риторика поєднує традиції просвітницького слова, досвід опору тоталітаризму й новітні комунікаційні технології, формуючи власний стиль публічного мовлення в глобальному контексті.

Тема 4. З ІСТОРІЇ УГОРСЬКОЇ РИТОРИКИ

Загальний огляд розвитку угорської риторики

Середньовічні витоки угорської риторики. Історія угорської риторики пов'язана з християнізацією Угорщини наприкінці X – на початку XI ст. Після утворення держави за правління *Іштвана I Святого* латинська мова стала мовою богослужіння, освіти й адміністрації. Саме *латинська риторична традиція, успадкована від античності та середньовічної схоластики, заклала підвалини угорського красномовства.*

У середньовічних монастирських і кафедральних школах викладали *trivium*, до складу якого входила риторика. У суспільстві вона функціонувала передусім як гомілетика – мистецтво церковної проповіді, а також як інструмент юридичного та дипломатичного спілкування. Латинські проповіді та хроніки є першими зразками ораторської практики на угорських землях.

Ренесанс і гуманізм. У XV – XVI ст., в епоху гуманізму, риторика набула нового змісту. За правління короля *Матяша Корвіна* (1443 – 1490) Буда стала центром гуманістичної культури. Зростання впливу італійських гуманістів сприяло поширенню класичної спадщини Цицерона й Квінтіліана.

Риторика поступово виходить за межі суто церковного вжитку і стає важливою складовою світської освіти. Виникають латиномовні трактати й ораторські виступи, що поєднують античну стилістику з місцевими культурними традиціями.

Реформація і барокова риторика. У XVI – XVII ст. розвиток риторики значною мірою визначали конфесійні суперечності. Католицька традиція, пов'язана з діяльністю єзуїтських шкіл та університетів (зокрема заснованого у Надьсомбаті університету), зберігала тяглість із латинською бароковою риторикою. Для неї були характерні урочистість, символічність, алегоричність і схильність до пишної стилістики. Проповідь у цій традиції часто мала панегіричний і церемоніальний характер.

Натомість протестантська, передусім кальвіністська, риторика тяжіла до більшої стриманості, текстуальної точності й логічної структурованості. Під впливом принципу *sola scriptura* проповідь ставала аналітичним тлумаченням біблійного тексту, з чіткою аргументацією та моральним висновком. Вона була менш декоративною, але більш раціонально організованою. Центрами цієї традиції стали реформатські школи, зокрема в Дебрецені, де проповідницьке слово стало важливим чинником суспільного життя. Саме тут утвердилася традиція раціонально побудованого, морально насиченого мовлення, яке апелювало не до емоційної експресії, а до внутрішнього переконання слухача. Проповідник виступав не як урочистий оратор, а як наставник і тлумач Святого Письма. Протестантська традиція посилила морально-етичний вимір риторики. Проповідь була спрямована не лише на переконання, а й на внутрішню трансформацію особистості. Чіткість, дисциплінованість викладу та апеляція до сумління слухача стали характерними ознаками протестантського стилю.

Отже, у ранньомодерний період існували дві різні риторичні культури, що відображали конфесійні відмінності у богослов'ї, освіті й стилі мислення. Проте з XIX ст., коли риторика дедалі більше

перемістилася у сферу парламентської політики, науки та публіцистики, конфесійний поділ утратив визначальну роль. Політичне красномовство діячів на кшталт Іштвана Сечені чи Лайоша Кошута формувалося вже не стільки на конфесійній, скільки на національній і модернізаційній основі.

Католицький і протестантський напрями – це історичні фази або культурні матриці розвитку угорської риторики, особливо в XVI–XVIII ст. У ширшому сенсі угорська риторична традиція є цілісною, оскільки з часом вона інтегрувала обидві конфесійні спадщини в загальнонаціональну культуру публічного слова.

XVIII – XIX ст.: Габсбурзька монархія і національне відродження. У XVIII ст. риторика інтегрується в систему університетської освіти й поступово переходить від латини до угорської мови. Важливим етапом стало формування літературної угорської мови в період національного відродження.

За часів Габсбурзької імперії на угорську риторичку істотно впливала німецька культура. Протягом XVIII – першої половини XIX ст. німецька мова відігравала важливу роль в адміністрації, армії та частково в освітніх інституціях. Значна частина угорської аристократії була двомовною або німецькомовною, а багато діячів культури здобували освіту у Відні. Це зумовило засвоєння німецької університетської традиції, яка поєднувала класичну риторичку з філософською системністю.

Німецький вплив проявився насамперед у раціоналізації публічного мовлення. Під впливом німецької філософії XVIII–XIX ст., зокрема традиції просвітництва й ідеалізму, угорська риторика набула більш аналітичного, концептуально вивіреного характеру. Промови угорських реформаторів, серед яких Іштван Сечені, демонструють чітку логічну структуру, послідовність аргументації та схильність до системного викладу, що типово для німецької інтелектуальної культури.

Водночас німецька традиція сприяла розвитку жанру академічної лекції та наукової доповіді. Університетська модель викладу із суворою композицією, теоретичним обґрунтуванням і термінологічною точністю стала частиною угорського академічного дискурсу. Риторика дедалі більше інтегрувалася з філософією, правознавством і політичною теорією.

Проте цей вплив не був одностороннім і беззастережним. У період національного відродження угорська риторика свідомо дистанціювалася від німецькомовного домінування, утверджуючи угорську мову як символ політичної автономії. Промови реформаторів мали подвійний характер: за

структурою й логікою вони часто відтворювали німецьку раціональність, але за змістом і мовою підкреслювали національну самобутність.

Отже, німецький вплив на угорську риторичу виявився у формуванні аналітичного стилю, університетської традиції та парламентської культури. Водночас угорська риторика зуміла трансформувати цей вплив, поєднавши його з власною мовною та історичною ідентичністю.

У ХІХ ст. особливого значення набуває політичне красномовство. Під час революції 1848 р. промови діячів національного руху стали важливим інструментом формування громадянської свідомості. Відомим оратором був *Лайош Кошут* (1802 – 1894), чия публічна риторика поєднувала патріотичний пафос із чіткою аргументацією. У цей період риторика дедалі більше функціонує в парламентській сфері, журналістиці та публіцистиці. Розвиваються нові жанри – парламентська промова, адвокатський виступ, публічна лекція.

XX ст. і сучасність. У ХХ ст. риторика в Угорщині зазнала впливу загальноєвропейських тенденцій: розвитку теорії аргументації, комунікативної лінгвістики, медіадискурсу. В умовах політичних трансформацій ХХ-го ст. публічне слово стало важливим інструментом ідеологічного впливу.

Нині угорська риторика розвивається в межах університетських програм із комунікації, лінгвістики, політичних наук. Значну роль відіграє парламентська культура, а також медіариторика, пов'язана з цифровими технологіями та публічними дебатами.

Особливості угорської риторики

Особливості угорської риторики зумовлені поєднанням класичної латинської традиції з національною мовною самобутністю та сильною політичною орієнтацією публічного слова. Риторика в Угорщині формувалася в умовах постійного культурного й державного самовизначення, що зумовило її виразний громадянський і патріотичний характер.

Передусім угорська риторика має глибоке латиномовне підґрунтя. Протягом століть латина залишалася мовою освіти, адміністрації та парламенту, тому риторичні канони античності та середньовіччя були засвоєні безпосередньо через університетську традицію. Лише у ХVІІІ – ХІХ ст. відбувся поступовий перехід до угорської мови як мови публічного виступу, що сприяло формуванню національної риторичної моделі.

Другою характерною рисою є тісний зв'язок риторики з політичною культурою. Угорський сейм (парламент) став важливим простором розвитку парламентського красномовства. Публічна промова виконувала функцію активізації суспільства, особливо в періоди національно-визвольних рухів, зокрема під проводом Лайоша Кошута. Політичний дискурс набув емоційної насиченості, апеляції до історичної пам'яті та національної гідності.

Ще однією особливістю є вплив мовної структури угорської мови на стиль мовлення. Аглютинативна будова, багатство словотворчих форм і специфічний синтаксис зумовлюють ритмічність і певну інтонаційну експресію публічних виступів. Угорська риторика часто тяжіє до складних синтаксичних конструкцій і логічно розгорнутих періодів.

Водночас для угорської традиції характерна поєднаність раціональної аргументації з емоційним пафосом. З одного боку, зберігається орієнтація на чітку логічну структуру виступу, успадковану від античної та схоластичної традиції; з іншого – значну роль відіграють образність, історичні алюзії та символіка.

У сучасному контексті угорська риторика зберігає історичну тяглість класичної традиції, але адаптується до умов цифрової комунікації, де важливими стають швидкість реакції, лаконічність і стратегічне позиціонування.

Видатні угорські оратори

Видатні угорські оратори поєднували класичну риторичну освіту з глибоким патріотизмом і політичною активністю, що зробило їхні промови важливим чинником історичних змін.

Ференц Ракоці II (1676 – 1735) керівник визвольної війни угорців проти Габсбургів (1703 – 1711) – не був теоретиком риторики в академічному сенсі, проте залишив помітну риторичну спадщину у формі маніфестів, звернень до нації та політичної кореспонденції. Його публічне слово стало важливим інструментом активізації суспільства в умовах війни за незалежність. Найвідомішим риторичним документом є його маніфест 1703 р., звернений до угорського народу та станів королівства. У цьому тексті Ракоці формулює політичну програму повстання, апелює до історичних прав угорської шляхти та до ідеї національної свободи. Риторика документа поєднує

правовий аргумент, історичну легітимацію та емоційний заклик до єдності. Характерною є апеляція до традицій угорської державності й порушених привілеїв, що надає його аргументації юридичної сили.

Особливістю риторичного стилю Ракоці є синтез латинської політико-правової традиції з ранньомодерною патріотичною риторикою. Його тексти часто написані латинською мовою, що відповідало тодішній адміністративній і дипломатичній практиці, але водночас вони орієнтовані на широку національну аудиторію. У них відчутна барокова інтонація – урочистість, історичні алюзії, піднесена лексика.

Важливим джерелом для вивчення риторичної культури Ференца Ракоці II є його «Мемуари», написані вже в еміграції. У цьому творі він не лише описує події війни, а й конструює власний образ політичного лідера. Текст має апологетичний характер і демонструє свідоме використання риторичних засобів для виправдання політичної позиції та історичної легітимації своїх дій.

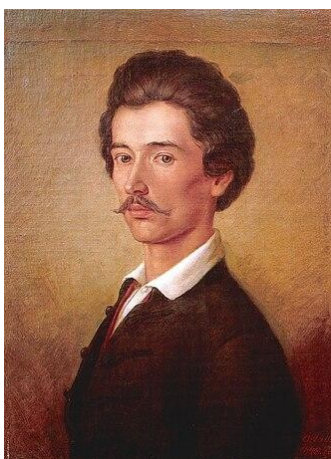

Однією з ключових постатей угорської історії є *Іштван Сечені* (1791 – 1860), якого називають «найвизначнішим угорцем». Його парламентські виступи та публіцистичні праці стали інтелектуальною основою реформаторського руху першої половини XIX ст. Риторика Сечені відзначалася раціональністю, прагматизмом і стратегічною далекоглядністю. Він не вдавався до надмірного емоційного пафосу, а переконував через економічні аргументи, історичні приклади й аналітичне обґрунтування необхідності модернізації країни. Його виступи сприяли формуванню культури відповідального політичного слова. Вважається, що «угорське відродження почалося 12 жовтня 1825 р., коли граф Іштван Сечені на засіданні верхньої палати угорського сейму в Пожоні (німецькою у Прессбурзі, а словацькою у Братиславі) виголосив промову угорською. «*Нація живе у мові*», – виголосив Сечені перед гордими німецькомовних мадярами у розшитих золотом і хутром національних костюмах. І згодом сам подав приклад, ставши головним «угорцем за вибором» і написавши угорською три трактати про прекрасну Угорщину майбутнього – «Кредит» (1830), «Мир» (1831) і «Стадія» (1833). При цьому щоденник він до кінця життя вів

німецькою» [Infopost URL: <https://infopost.media/12-sliv-yaki-dopomagayut-zrozumity-ugorsku-kulturu/>].

Перехід на угорську мову в публічному просторі був не лише стилістичним вибором, а стратегічним актом національної комунікації. Він розглядав мову як інструмент модернізації та консолідації нації. Його промови не були революційними за тоном; навпаки, вони будувалися як послідовний раціональний діалог із політичною елітою. Водночас його риторика не була сухою чи абстрактною. Він умів використовувати метафору прогресу, образ «містка» між минулим і майбутнім, апелювати до відповідальності аристократії перед нацією. Його стиль можна охарактеризувати як реформаторський раціональний патріотизм: без різких закликів до повстання, але з наполегливим обґрунтуванням необхідності глибоких структурних змін. Саме ця інтелектуальна стриманість і стратегічна послідовність зробили його риторику впливовою в довгостроковій перспективі.

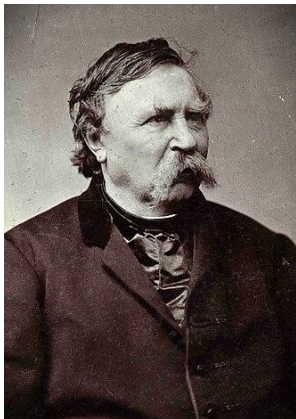
Яскравим представником емоційно насиченого політичного красномовства був *Лайош Кошут* (1802 – 1894). Під час революції 1848 року його промови стали символом боротьби за незалежність. Кошут володів потужним голосом, виразною інтонацією та здатністю піднімати маси. Його риторика поєднувала патріотичний пафос, апеляцію до історичної пам'яті та чітку аргументацію щодо політичних прав нації.

Ораторські здібності *Шандора Петефі* (1823 – 1849) відіграли ключову роль у подіях Угорської революції 1848 р. Його красномовство мало інший характер, ніж у парламентських діячів на кшталт Сечені чи Кошута: воно було не стільки інституційним, скільки революційно-публічним і поетично-мобілізаційним. Найяскравішим прикладом його ораторського впливу стало виголошення вірша «Nemzeti dal» («Національна пісня») 15 березня 1848 р. в Пешті. Цей виступ не був класичною аргументованою політичною промовою, але став потужним актом риторичної мобілізації. Петефі поєднав художнє слово з політичною декларацією, перетворивши поезію на інструмент масового впливу.

Його ораторський стиль характеризувався прямою, простотою синтаксису, ритмічною чіткістю та емоційною напруженістю. Він апелював не до складних політичних аргументів, а до почуття національної гідності, свободи й історичної місії. Його риторика була імперативною, насиченою закличними формулами, що сприяло швидкому емоційному відгуку аудиторії. На відміну від Іштвана Сечені, який переконував через раціональну реформаторську аргументацію, або Лайоша Кошута, який поєднував політичний пафос із парламентською структурованістю, Петефі діяв як харизматичний трибун. Його сила полягала в здатності конденсувати складні політичні ідеї у короткі, емоційно насичені формули, що легко запам'ятовувалися та повторювалися.

Отже, ораторські здібності Петефі проявилися в синтезі поетичного й політичного слова. Він не створив систематичної теорії красномовства і не був класичним парламентським ритором, проте став символом революційної риторики, де слово перетворюється на дію. Саме завдяки цій здатності його виступи набули історичного значення й залишилися в національній пам'яті Угорщини.

Значну роль у формуванні парламентської культури відіграв *Ференц Деак* (1803 – 1876). Його називали «мудрецем нації» за виваженість і поміркованість позицій. Риторика Деака характеризувалася стриманістю, логічністю та здатністю до компромісу. Саме завдяки його дипломатичному красномовству було досягнуто австро-угорського компромісу 1867 р.

Угорська риторика сформувалася на перетині латинської освітньої традиції, національного мовного розвитку та активної парламентської культури. Від середньовічної латиномовної гомілетики й правничої аргументації вона еволюціонувала до модерної політичної, публіцистичної та академічної риторики, що стала важливим інструментом державотворення.

Її характерною рисою є поєднання раціональної аргументації з національно-патріотичним пафосом. У період реформ і національного відродження слово перетворилося на засіб активізації та модернізації суспільства. У парламентських дебатах XIX ст., зокрема в діяльності

Іштвана Сечені та Лайоша Кошута, риторика стала механізмом формування політичної свідомості та національної ідентичності.

Водночас угорська риторична культура зберігала зв'язок із європейською класичною традицією, спираючись на античні канони логічності, структурованості та доказовості. Перехід від латини до угорської мови в публічному просторі означав не лише мовну, а й концептуальну трансформацію – утвердження мови як символу нації.

У сучасному контексті угорська риторика продовжує розвиватися в парламентській, академічній та медійній сферах, адаптуючись до умов цифрової комунікації. Вона зберігає історичну тяглість із класичною традицією, водночас реагуючи на нові соціальні й політичні виклики.

Отже, угорська риторика – це не лише мистецтво переконливого слова, а й важливий чинник культурної та політичної історії країни, у якому поєдналися класична спадщина, мовна самобутність і прагнення до національного самоствердження.

ТЕМА 5. НЕОРИТОРИКА

Виникнення та теоретичні засади неориторики

Неориторика сформувалася у ХХ ст. як відповідь на кризу класичної нормативної риторики та обмеженість формальної логіки. У нових соціальних умовах стало очевидно, що реальні процеси переконання не зводяться до формально-логічного доведення. Потрібна була теорія, яка враховувала б роль аудиторії, контексту, цінностей і мовленнєвої ситуації.

Вирішальний імпульс дала праця Хаїм Перельман та Люсьєн Ольбрехтс-Тітека «Нова риторика», у якій аргументація розглядається як процес досягнення згоди з аудиторією. Істина в такій моделі постає не лише як формальна доказовість, а як прийнятність аргументів для конкретного кола слухачів.

Важливим доповненням стала модель аргументації Стівен Тулмін, який запропонував аналіз структури доведення через взаємодію тези, підстав, гарантії, підтримки та умов застосування. Таким чином неориторика поєднала класичну спадщину з аналітичними інструментами сучасної філософії та лінгвістики.

Предмет і ключові поняття неориторики

Предметом неориторики є аргументативна комунікація як соціальна дія. Вона досліджує механізми переконання, структуру аргументів, способи впливу на переконання та формування громадської думки. На відміну від

класичної риторики, яка переважно регламентувала мистецтво публічного виступу, неориторика має аналітичний характер і охоплює будь-які види дискурсу – політичний, науковий, правовий, медійний.

Ключовими поняттями є аргументація, аудиторія, дискурс, прийнятність аргументів і комунікативна стратегія. Центральною стає ідея орієнтації на адресата: аргумент вважається переконливим не лише через формальну правильність, а через його здатність бути прийнятим певною спільнотою. Тому неориторика враховує соціальний контекст, систему цінностей і переконань аудиторії. Дискурс у цьому аспекті постає як цілісна система мовленнєвої діяльності, що відображає ідеологію, культуру й соціальні відносини.

Відмінності від класичної риторики

Класична риторика	Неориторика
орієнтація на публічну промову	орієнтація на будь-який дискурс
центр – мистецтво оратора	центр – взаємодія мовця й аудиторії
нормативний характер	аналітичний, міждисциплінарний підхід
традиційна композиція промови	моделі аргументації та комунікативні стратегії

Неориторика розширює свої завдання: від мистецтва слова – до механізмів формування суспільної думки. У ХХ–ХХІ ст. слово стало потужним інструментом політики, реклами, медіа та цифрової комунікації. Неориторика допомагає:

- аналізувати політичні виступи й передвиборчі кампанії;
- виявляти маніпулятивні стратегії;
- будувати ефективні публічні повідомлення;
- формувати критичне мислення.

В умовах інформаційного перевантаження вона виконує не лише прикладну, а й захисну функцію – навчає розпізнавати риторичні прийоми та оцінювати їхню обґрунтованість.

Сфери застосування неориторики

Політична риторика є інструментом формування громадської думки, активізації громадян, конструювання політичної ідентичності тощо. У

цьому напрямі розробляють і застосовують стратегії впливу через мову та конструюють моделі публічного лідерства.

Медіариторика – це способи донесення інформації та переконання через засоби масової комунікації – телебачення, соціальні медіа. Тут вагому роль відіграють образність, емоційна компресія змісту, візуально-текстова інтеграція та швидкість реакції аудиторії.

Академічна риторика функціонує в сфері науки і освіти, характеризується логічністю, доказовістю та концептуальною чіткістю наукового мовлення. Лекція, доповідь, презентація результатів дослідження є формами структурованої аргументативної діяльності.

Окремим важливим напрямом сучасної неориторики є бізнес-риторика. Вона охоплює комунікацію в управлінні, маркетингу, переговорах, корпоративному лідерстві та підприємстві. У цьому контексті аргументація поєднується з брендингом, стратегічним позиціонуванням і репутаційним менеджментом. Бізнес-риторика передбачає вміння переконливо презентувати ідею (пітчінг), аргументовано вести переговори, формувати довіру до компанії або продукту.

Особливістю бізнес-риторики є орієнтація на результативність і економічну доцільність. Вона поєднує логічні аргументи (дані, аналітика, прогнози) з емоційними чинниками довіри, іміджу та лідерської харизми. У сучасному середовищі стартапів, інвесторських презентацій і глобальних корпорацій ефективна риторика стає складовою конкурентної переваги.

Отже, неориторика охоплює політичну, правову, академічну, медійну та бізнесову комунікацію, розглядаючи слово як стратегічний ресурс впливу, управління й формування соціальної реальності.

ТЕМА 6. ЗАКОНИ СУЧАСНОЇ РИТОРИКИ

Поняття «риторичний ідеал»

Риторичний ідеал – це історично сформований зразок мовця й мовлення, який у певній культурі вважається еталоном переконливості, моральності та стилістичної довершеності. Це не лише модель техніки мовлення, а й поєднання інтелектуальних, етичних та естетичних характеристик особистості оратора.

У різні епохи риторичний ідеал визначався по-різному:

- в античності – гармонія логосу, етосу й патосу;
- у середньовіччі – моральна праведність і духовна авторитетність;

- у бароко – емоційна експресія й образність;
- у добу Просвітництва – раціональність і ясність;
- у сучасності – комунікативна ефективність і соціальна відповідальність.

Історична змінність риторичного ідеалу. Риторичний ідеал не є сталим. Він залежить від суспільного устрою, типу культури (традиційна, модерна, постмодерна), панівних цінностей, рівня розвитку комунікаційних технологій. Наприклад, для античної демократії ідеальним був *громадянин-оратор*, здатний переконати народні збори; для середньовіччя – *проповідник*, що морально наставляє паству; для сучасності – *професійний комунікатор*, який володіє стратегічним мисленням.

Етнокультурні особливості. Риторичний ідеал має національно-культурну специфіку.

- у грецькій традиції цінувалася логічність і гармонія;
- у римській – практичність і політична дієвість.
- у слов'янській культурі – моральна настанова, духовність, образність.

Отже, риторичний ідеал – це синтез універсального й культурно зумовленого.

Три золоті правила риторики

1. Доведеність тези – будь-яке переконливе мовлення повинно містити чітко сформульовану тезу й систему аргументів, що її обґрунтовують. Без доказовості мовлення втрачає логічну силу.

2. Формула Цицерона – Марк Туллій Цицерон сформулював класичну тріаду завдань промови:

- *docere* – навчати;
- *movere* – зворушувати;
- *delectare* – приносити естетичне задоволення.

Ця формула відображає єдність раціонального, емоційного й естетичного впливу. На думку Цицерона, оратор – це той, хто будь-яке питання викладе зі знанням справи, струнко, витончено, з гідністю при виконанні.

3. Антична епістема – це система знань, на якій ґрунтується аргументація. Промова має спиратися на загальноновизнані істини, логічні принципи й авторитетні джерела. Відсутність епістемологічної основи знижує переконливість.

Закони сучасної риторики

Сучасна риторика функціонує як система взаємопов'язаних законів, що регулюють процес створення й реалізації мовлення.

1. Концептуальний закон (базовий). Це визначення головної ідеї, мети та ціннісної основи виступу. Без чіткої концепції неможливо вибудувати послідовну аргументацію. Концепція – стратегічне ядро промови.

2. Закон моделювання аудиторії. Мовець має враховувати:

- рівень підготовки слухачів;
- їхні переконання;
- очікування;
- соціальний статус.

Переконливість залежить від адекватності комунікативної моделі.

3. Стратегічний закон. Передбачає вибір загального варіанта реалізації концепції: інформативна, переконувальна, полемічна чи мотиваційна стратегія.

4. Тактичний закон. Це система конкретних дій і прийомів, які забезпечують реалізацію стратегії: добір аргументів, композиція, використання прикладів, риторичних фігур.

5. Мовленнєвий закон. Вимагає дотримання комунікативних якостей мовлення:

- правильність;
- точність;
- логічність;
- виразність;
- доречність.

Мовна культура є передумовою ефективності.

6. Закон ефективної комунікації. Комунікація вважається ефективною тоді, коли досягнуто поставленої мети – змінено позицію, сформовано переконання або спонукання до дії.

7. Системно-аналітичний закон. Передбачає аналіз результатів виступу, оцінку його впливу, виявлення помилок і вдосконалення риторичної практики. Риторика – це не одноразовий акт, а процес постійного вдосконалення

Риторичний ідеал відображає уявлення суспільства про досконале мовлення й особистість оратора. Він історично змінюється та має етнокультурну специфіку.

Золоті правила й закони сучасної риторики формують методологічну основу ефективної комунікації, поєднуючи логіку, етику й стратегію впливу. Риторика постає як системна наука про створення концептуально вивіреного, аудиторно орієнтованого й результативного мовлення.

ТЕМА 7. ТЕОРІЯ АРГУМЕНТАЦІЇ

Поняття аргументації

Аргументація – це процес раціонального обґрунтування або спростування певної позиції з метою переконання адресата. Вона передбачає логічний зв'язок між твердженнями та орієнтована на зміну або уточнення переконань аудиторії.

Аргументація ширша за доведення: вона може включати емоційні, етичні та ціннісні елементи. Проте доведення є її центральним раціональним механізмом.

Структура доведення

Доведення – це логічна процедура встановлення істинності тези на основі аргументів. Воно має чітку структуру.

Структура доведення

- теза – твердження, яке необхідно обґрунтувати;
- аргументи – положення, що підтверджують тезу;
- демонстрація – логічний зв'язок між аргументами й тезою, спосіб виведення висновку

Специфіка побудови тези.

Теза повинна бути:

- чіткою та однозначною;
- логічно несуперечливою;
- конкретною;
- сформульованою до початку доведення;
- незмінною в процесі аргументації.

Нечітка або підмінена теза руйнує структуру доведення.

Види аргументів

1. Фактичні аргументи – статистика, документи, експериментальні дані.
2. Логічні аргументи – аксіоми, загальні правила, причинно-наслідкові зв'язки.
3. Авторитетні аргументи – посилання на компетентних осіб або джерела.
4. Ціннісні аргументи – апеляція до моральних або соціальних норм.

5. Ілюстративні аргументи – приклади, аналогії, моделі.
Аргументи мають бути істинними, релевантними й достатніми.

Типи демонстрації

1. Дедуктивна – від загального до часткового (силогізм).
2. Індуктивна – узагальнення на основі фактів.
3. Аналогічна – перенесення властивостей за подібністю.
4. Причинно-наслідкова – встановлення залежностей.
Коректність демонстрації визначає логічну силу доведення.

Загальні правила аргументації.

Аргументація як раціональний спосіб переконання ґрунтується на низці загальних правил, дотримання яких забезпечує її переконливість і логічну коректність. Передусім необхідно чітко визначити *тезу* – основне положення, яке підлягає доведенню. Теза має бути сформульована однозначно, без двозначностей і прихованих смислів, адже нечіткість формулювання породжує різні тлумачення і руйнує предмет дискусії. Якщо мовець не визначив точно, що саме він доводить, аргументація втрачає спрямованість і стає фрагментарною.

Не менш важливо використовувати *істинні й перевірені аргументи*. Підстави доведення повинні спиратися на достовірні факти, логічно обґрунтовані положення або загальновизнані принципи. Хибні або сумнівні аргументи навіть за правильної побудови міркування призводять до хибного результату. Доказовість аргументації залежить не лише від форми, а й від змістової надійності підстав.

Обов'язковою умовою є *забезпечення логічного зв'язку між аргументами та висновком*. Аргументи мають бути релевантними до тези, а демонстрація – послідовною й несуперечливою. Якщо між підставами й висновком відсутній причинно-наслідковий або дедуктивний зв'язок, аргументація набуває характеру декларації, а не доведення. Саме логічна структура перетворює окремі твердження на систему переконання.

У процесі доведення необхідно *уникати внутрішніх суперечностей*.

Наявність взаємовиключних положень свідчить про порушення закону несуперечності й підриває довіру до мовця. Послідовність мислення – ознака інтелектуальної добросовісності й професійної культури аргументації.

Водночас ефективна аргументація передбачає врахування особливостей аудиторії. Мовець повинен розуміти рівень підготовки слухачів, їхні цінності, очікування та попередні переконання. Один і той самий аргумент може бути переконливим для фахівців і недостатнім для

широкої публіки. Тому успішне доведення поєднує логічну коректність із комунікативною доцільністю.

Отже, загальні правила аргументації становлять єдину систему вимог до чіткості мислення, істинності підстав, логічної послідовності та орієнтації на адресата. Саме їх дотримання забезпечує раціональність і результативність переконувального мовлення.

Логічні помилки

Логічні помилки – це порушення правил мислення та доведення, які призводять до хибних або непереконливих висновків. Вони можуть виникати як ненавмисно, через недостатню логічну культуру, так і свідомо, з метою маніпуляції. У структурі аргументації помилки здатні з'являтися на рівні тези, аргументів або демонстрації, порушуючи цілісність доведення й знижуючи його переконливість.

Помилки в тезі пов'язані передусім із нечіткістю або підміною предмета доведення. Нерідко мовець змінює первісне формулювання тези вже в процесі аргументації, розширюючи або звужуючи її зміст, що створює ілюзію доведеності. Також поширеним є явище невизначеності понять, коли ключові терміни не мають однозначного змісту, що унеможлиблює коректну перевірку істинності твердження. У таких випадках дискусія фактично ведеться навколо різних смислів, а не навколо одного предмета.

Помилки в аргументах виникають тоді, коли для обґрунтування тези використовуються хибні, неперевірені або нерелевантні дані. Особливо небезпечними є апеляції до авторитету без достатніх підстав, коли думка відомої особи подається як беззаперечний доказ незалежно від її компетентності в конкретному питанні. Часто трапляється аргумент до особи, коли замість аналізу позиції опонента здійснюється атака на його особисті якості. Не менш поширеною є апеляція до емоцій — страху, співчуття, обурення — яка підмінює раціональне доведення психологічним впливом.

Помилки в демонстрації стосуються порушення логічного зв'язку між аргументами й тезою. Однією з типових є так зване «коло в доведенні», коли теза фактично повторюється в аргументах під іншою формою, не отримуючи реального обґрунтування. Іншою поширеною помилкою є поспішне узагальнення, коли висновок робиться на підставі обмеженої або випадкової вибірки фактів. Нерідко спостерігається хибне встановлення причинно-наслідкового зв'язку, коли проста послідовність подій

помилково трактується як доказ причинності. Такі порушення створюють ілюзію логічності, однак не забезпечують реальної доказовості.

Логічні помилки можуть маскуватися під складні формулювання або емоційно насичене мовлення, що ускладнює їх розпізнавання. Саме тому розвиток критичного мислення й дотримання правил аргументації є необхідною умовою ефективною та добросовісною комунікації. Усвідомлення типових помилок дозволяє не лише будувати переконливі власні доведення, а й аналізувати позиції інших, відокремлюючи раціональне обґрунтування від маніпулятивних прийомів.

Спростування

Спростування – це логічна процедура доведення хибності або необґрунтованості тези опонента. Воно може бути спрямоване як проти самої тези, так і проти аргументів чи способу доведення.

Пол Грем запропонував модель рівнів незгоди – від найнижчих (образа) до найвищих (спростування суті аргументу). Найефективнішим є спростування центральної тези опонента з аргументованим поясненням, а не критика особистості.

Спростування є невід’ємним елементом аргументативного процесу, оскільки дозволяє перевірити міцність позиції опонента та виявити її слабкі місця. Один із найпоширеніших способів спростування полягає в критиці запропонованого рішення. У цьому випадку увага зосереджується не лише на теоретичній правильності твердження, а й на його практичній доцільності. Показуючи неефективність, нереалістичність або небажані наслідки пропозиції, опонент демонструє її неспроможність як робочої альтернативи. Такий підхід особливо дієвий у політичних, правових чи управлінських дискусіях, де результативність рішення має вирішальне значення.

Інший спосіб спростування передбачає критику аргументів, на яких ґрунтується теза. У цьому випадку аналізується їхня істинність, достатність і релевантність. Якщо аргументи виявляються хибними, неперевіреними або такими, що не мають безпосереднього зв’язку з тезою, вся конструкція доведення втрачає переконливість. Навіть одна суттєва вада в системі підстав може поставити під сумнів загальний висновок. Таким чином, спростування спрямовується на змістовий фундамент позиції опонента.

Третій спосіб полягає у доведенні непереконливості демонстрації, тобто в аналізі логічного зв’язку між аргументами й тезою. У цьому разі не обов’язково заперечувати самі аргументи; достатньо показати, що з них не

впливає заявлений висновок. Виявлення логічної помилки, порушення причинно-наслідкового зв'язку або некоректного узагальнення руйнує структуру доведення. Спростування такого типу апелює передусім до раціональності мислення й вимагає уважного аналізу логічної послідовності міркування.

Отже, ефективне спростування може бути спрямоване як на практичну сторону запропонованого рішення, так і на зміст аргументів або на сам механізм логічного виведення. У кожному випадку його мета полягає не в емоційній полеміці, а в раціональному виявленні слабких місць аргументації та уточненні істини в процесі дискусії.

ТЕМА 8. ПУБЛІЧНА МОНОЛОГІЧНА МОВА

Сутність і специфіка публічної монологічної мови

Публічна монологічна мова – це форма організованого мовлення, адресованого аудиторії та спрямованого на інформування, переконання або вплив. На відміну від діалогу, вона передбачає односторонній характер комунікації, хоча внутрішньо орієнтована на реакцію слухачів. Її сутність полягає в цілеспрямованому, структурованому й логічно вибудованому викладі думок.

Теорія монологу розглядає його як завершену мовленнєву цілісність, що має тему, композицію, інтенцію та прагматичну мету. Монологічне мовлення потребує попереднього концептуального осмислення матеріалу та стратегічного планування впливу.

Ораторська мова характеризується публічністю, адресністю, нормативністю, аргументованістю та емоційною виразністю. Вона поєднує логічну переконливість із образністю та інтонаційною варіативністю. Важливою особливістю є її писемно-усна форма: більшість промов створюється заздалегідь у письмовому вигляді, але реалізується усно, що вимагає адаптації тексту до живого звучання.

Публічні промови мають підготовчо-імпровізаційний характер. Навіть ретельно написаний текст потребує гнучкості під час виголошення, врахування реакції аудиторії, темпу сприйняття та ситуаційних змін. Імпровізаційність не заперечує підготовки, а доповнює її.

Родо-жанрова диференціація сучасної монологічної публічної мови

Сучасна монологічна публічна мова охоплює кілька основних родів і жанрових різновидів, що відрізняються комунікативною метою та сферою функціонування.

Академічна публічна мова реалізується у сфері науки та освіти. Її мета – передання знань, пояснення складних явищ, формування наукового мислення. Вона передбачає точність термінології та логічність викладу.

Соціально-політичні промови спрямовані на формування громадської думки, активізації слухачів, аргументування позиції щодо суспільно значущих питань.

Дипломатичне красномовство характеризується стриманістю, точністю формулювань, увагою до етикету та політичної коректності.

Судові промови орієнтовані на доведення або спростування правової позиції, поєднують логічну доказовість із психологічним впливом.

Соціально-побутова публічна мова охоплює урочисті виступи, привітання, промови з нагоди пам'ятних подій.

Церковно-богословська публічна мова має проповідницький характер, поєднує тлумачення священних текстів із моральним наставництвом.

Жанри академічної монологічної мови

Академічна публічна мова – це форма монологічного мовлення вченого або викладача, спрямована на передання знань та формування інтелектуальної культури аудиторії. Вона функціонує в межах університетського, наукового та освітнього простору.

Класифікація академічної монологічної мови охоплює такі жанри, як лекція, доповідь, наукове повідомлення, дисертаційний захист, науковий коментар, презентація результатів дослідження. Кожен жанр має власні композиційні та стилістичні особливості, проте всі вони підпорядковані принципам логічності, аргументованості та доказовості.

Пояснювальний монолог ученого є одним із центральних жанрів академічної риторики. Його мета – зробити складне зрозумілим, систематизувати матеріал, встановити причинно-наслідкові зв'язки. Такий монолог поєднує аналітичність із доступністю викладу, враховуючи рівень підготовки слухачів.

ПРАКТИЧНА РИТОРИКА

УНІВЕРСАЛЬНА МОДЕЛЬ ПУБЛІЧНОЇ ПРОМОВИ

Універсальна модель публічної промови – це системна структура підготовки й реалізації виступу, що поєднує концептуальний, аргументативний, композиційний і комунікативний рівні. Вона може застосовуватися в академічній, політичній, бізнесовій, судовій чи соціально-побутовій сферах.

Модель складається з п'яти взаємопов'язаних блоків: концепція, аудиторія, структура, аргументація, реалізація.

1. Концептуальний блок (що і навіщо говорити)

Будь-яка промова починається з чіткої відповіді на три питання: *яка тема, яка мета і який очікуваний результат*. Тут формують головну ідею – тезу виступу. Саме вона є смисловим ядром промови.

На цьому етапі визначають:

- інтенцію (інформувати, переконати, мотивувати);
- ціннісну позицію;
- стратегію впливу.

Без чіткої концепції промова стає набором розрізнених думок.

2. Моделювання аудиторії (кому говорити)

Ефективність промови залежить від розуміння адресата. Необхідно враховувати:

- рівень підготовки слухачів;
- їхні очікування;
- систему цінностей;
- можливі заперечення.

Один і той самий зміст потребує різної форми викладу залежно від аудиторії. Це визначає добір аргументів, прикладів і стилю мовлення.

3. Структурний блок (як побудувати)

Класична композиція промови є універсальною:

Вступ – встановлення контакту, актуалізація теми, формулювання тези.

Основна частина – виклад матеріалу, аргументація, можливе спростування заперечень.

Висновок – узагальнення, підсилення головної думки, заклик або фінальний акцент.

Структурна логіка повинна бути прозорою: кожен елемент має підпорядковуватися головній ідеї.

4. Аргументативний блок (чим переконувати)

Переконливість забезпечується поєднанням трьох складників:

- логосу (раціональні аргументи, факти, докази);
- етосу (авторитет і довіра до мовця);
- патосу (емоційний вплив).

Аргументація повинна бути достатньою, логічною й релевантною до тези. Важливо передбачити можливі контраргументи й нейтралізувати їх.

5. Реалізаційний блок (як виголосити)

Навіть ідеально підготовлений текст потребує ефективної усної реалізації. Тут враховують:

- інтонацію і темп;
- паузи;
- невербальну комунікацію;
- контакт очей;
- реакцію аудиторії.

Промова має підготовчо-імпровізаційний характер: текст готують заздалегідь, але виголошення адаптують до ситуації.

Узагальнена формула універсальної моделі

**Ідея → Аудиторія → Структура → Аргументація → Виконання →
Результат**

Ця модель універсальна, оскільки дає змогу адаптувати її до будь-якого жанру публічного мовлення – від академічної лекції до бізнес-презентації чи політичної промови. Універсальна модель публічної промови є інтегрованою системою, у якій концепція визначає зміст, аудиторія – форму, структура – логіку, аргументація – переконливість, а реалізація – ефект впливу. Її дотримання забезпечує цілісність, результативність і професійну якість публічного виступу.

СХЕМА СИСТЕМНОГО РИТОРИЧНОГО АНАЛІЗУ

Системний риторичний аналіз – це комплексне дослідження промови як цілісного комунікативного явища. Він охоплює змістовий, структурний, аргументативний, стилістичний і прагматичний рівні. Нижче подано універсальну схему, яку можна застосовувати до політичних, академічних, судових, бізнесових чи урочистих промов.

I. Риторична ситуація

Перший рівень аналізу – це визначення умов виголошення промови.

1. Автор (соціальний статус, репутація, повноваження).
2. Адресат (конкретна аудиторія, широка публіка, історичний адресат).
3. Контекст (час, місце, історичні обставини).
4. Мета (інформування, переконання, заклик до дії, виправдання).
5. Проблема або виклик, що зумовив виступ.

II. Концептуально-змістовий рівень

На цьому етапі аналізують смислове ядро промови.

1. Тема і головна теза.
2. Ключові ідеї та цінності.
3. Концепція розвитку думки (логіка переход).
4. Ідеологічні або філософські засади.
5. Символічні образи та домінантні мотиви.

III. Композиційний рівень

Оцінюють побудова промови як цілісної структури.

1. Вступ (експозиція, встановлення контакту).
2. Основна частина (виклад, доказ, спростування).
3. Кульмінаційний момент.
4. Висновок (узагальнення, заклик, фінальна формула).
5. Логічна послідовність і зв'язність частин.

IV. Аргументативний рівень (логос)

Досліджують механізм доведення.

1. Тип аргументації (дедуктивна, індуктивна, аналогічна, ціннісна).
2. Види аргументів (фактичні, логічні, авторитетні, моральні).
3. Наявність контраргументів і їх спростування.
4. Переконливість і достатність доказів.
5. Відсутність логічних помилок.

V. Етос (образ мовця)

1. Самопрезентація оратора.
2. Моральний авторитет і компетентність.
3. Стратегія створення довіри.
4. Співвідношення особистого та публічного образу.

VI. Патос (емоційний вплив)

1. Емоційна тональність промови.
2. Засоби емоційного впливу (повтори, інтонація, образність).
3. Апеляція до почуттів аудиторії.
4. Рівень експресивності (стриманість чи піднесеність).

VII. Стилiстичний рiвень

1. Тип мовлення (розповідь, роздум, опис).
2. Лексичні особливості (термінологія, метафори, символіка).
3. Синтаксична організація (паралелізм, антитеза, анафора).
4. Ритм і звучання мовлення.
5. Відповідність стилю жанру.

VIII. Комунікативно-прагматичний рiвень

1. Стратегія впливу (інформативна, переконувальна, маніпулятивна).
2. Тактичні прийоми (риторичні запитання, апеляції, контрасти).
3. Моделювання аудиторії.
4. Досягнення комунікативної мети.
5. Реальний або потенційний ефект.

IX. Загальна оцінка

1. Цілісність і системність промови.
2. Відповідність риторичному ідеалу.
3. Історична або соціальна значущість.
4. Рівень майстерності оратора.

Узагальнена формула системного аналізу

**Ситуація → Концепція → Структура → Аргументація → Етос →
Патос → Стиль → Ефект**

Ця схема дає змогу розглядати промову як багаторівневу комунікативну систему, у якій зміст, форма й вплив перебувають у тісній взаємодії. Саме комплексний підхід забезпечує повноцінне розуміння риторичної природи тексту.

РИТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОМОВ

Геттісбургська промова

Авраам Лінкольн

1863 рік

Вісімдесят сім років тому наші батьки створили на цьому континенті нову націю, засновану в душі свободи і вірну принципам, що всі люди створені рівними.

Тепер ми залучені в велику Громадянську війну, яка доведе, чи зможе довго витримати ця нація чи будь-яка інша нація, таким чином народжена і віддана тій же ідеї.

Ми зустрілися на великому полі битви цієї війни. Ми прийшли сюди для того, щоб освятити частину цього поля як місце останнього заспокоєння для тих, хто віддав свої життя заради того, щоб ця нація могла жити. Цим ми лише гідним чином виконуємо свій обов'язок. Але ми не можемо в повному значенні ні відкрити, ні освятити, ні вшанувати цю землю. Хоробрі люди, живі і мертві, які билися тут, вже освятили її, і не в нашій слабкій владі що-небудь додати або відняти. Світ відзначить недовгою пам'яттю те, що ми тут говоримо, але він ніколи не зможе забути те, що здійснили ці люди. Для нас, що живуть, найкращий спосіб вшанувати пам'ять загиблих - присвятити себе з подвоєною відданістю завершенню тієї справи, яку вони так благородно почали, за яке вони тут воювали і за яке з честю померли, віддавши все, що могли.

Ми повинні урочисто постановити, що ці смерті не будуть марними, і наша нація під заступництвом Бога отримає нове джерело свободи, і цей уряд з народу, створений народом і для народу, не помре на землі.

*Геттісбургська промова (англ. *Gettysburg Address*) – промова, виголошена 19 листопада 1863 року шістнадцятим Президентом США Авраамом Лінкольном. Ця промова є однією з найвідоміших промов в історії США. Виголошена на церемонії відкриття Національного кладовища в Геттісберзі, де 1 – 3 липня 1863 року відбулась найбільш кровопролитна битва Громадянської війни в США.

Цю промову вважають політичним заповітом Лінкольна. У ній він звернувся до принципу рівності, проголошеного Декларацією незалежності США. У промові відсутні заклики до боротьби, до сторін, що беруть участь у війні.

РИТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ

1. Риторична ситуація

Контекст – кульмінаційний момент громадянської війни.

Аудиторія – присутні на церемонії, вся нація, а також майбутні покоління.

Мета – переосмислити війну як моральну й історичну необхідність, надати жертвам сенсу, зміцнити єдність нації. Лінкольн не просто вшановує загиблих – *він трансформує локальну подію в універсальний історичний акт.*

2. Концепція і теза

Головна теза промови полягає в тому, що жертва загиблих повинна забезпечити «нове народження свободи» та збереження демократичного устрою.

Промова має три концептуальні рівні:

1. Історичний (заснування нації на принципі рівності).
2. Актуальний (випробування цієї ідеї війною).
3. Пророчий (майбутнє оновлення свободи).

3. Композиція

Структура промови надзвичайно чітка й лаконічна.

Вступ

Нагадування про заснування нації та принцип рівності. Це створює історичну рамку.

Основна частина

Осмислення війни як випробування. Парадоксальне твердження: ми не можемо освятити цю землю – її вже освятили загиблі. Тут використано прийом зменшення ролі мовця для підсилення моральної ваги героїв.

Висновок

Заклик до живих продовжити справу загиблих і забезпечити виживання демократичного уряду «з народу, створений народом і для народу». Композиція має триактну логіку: минуле → теперішнє → майбутнє.

4. Аргументація (логос)

Аргументація побудована не на статистичних чи військових фактах, а на морально-історичній логіці:

- якщо нація заснована на принципі рівності,
- і якщо війна перевіряє життєздатність цього принципу,
- то жертва загиблих повинна привести до утвердження свободи.

Логіка тут символічна та моральна, але внутрішньо послідовна.

5. Етос (образ мовця)

Лінкольн навмисно применшує власну роль: *«Світ відзначить недовгою пам'яттю те, що ми тут говоримо...»*. Така стратегія створює образ скромного, морально відповідального лідера. Це підсилює довіру до нього.

Його етос – це поєднання стриманості, моральної сили й історичної відповідальності.

6. Патос (емоційний вплив)

Промова має високий емоційний заряд, але без надмірної риторичної експресії. Вона викликає:

- почуття жалоби,
- відповідальності,
- історичної місії.

Емоційність досягається через піднесену лексику, урочистий ритм, повтори й синтаксичний паралелізм.

7. Стилiстичні засоби

- Анафора (*«ми не можемо... ми не можемо...»*).
- Паралелізм (*«з народу, створений народом і для народу»*).
- Антитеза (*живі – мертві; слово – дія*).
- Стислість і ритмічність.

Промова надзвичайно лаконічна – близько 270 слів, що підсилює її концентрованість.

8. Риторична стратегія

Стратегія Лінкольна полягає у перетворенні трагічної події на символічний акт «другого народження» нації. Він зміщує фокус із смерті на майбутнє, з поразок – на моральну перемогу.

Підсумок

Геттисбурзька промова є зразком класичної політичної риторики, у якій поєднуються історична перспектива, моральна аргументація та стратегічний заклик до дії. Її сила полягає в лаконічності, концептуальній ясності та здатності перетворити конкретну подію на універсальний символ демократії. Це приклад того, як коротка промова може мати тривалий історичний і риторичний вплив.

Завершальна частина промови «Ми будемо битися на пляжах»
Вінстон Черчилль
1940 рік

Повертаючись ще раз, і цього разу більш загально, до питання вторгнення, я хотів би зауважити, що за всі ці довгі століття, якими ми пишаємося, ніколи не було періоду, коли нашому народу можна було б дати абсолютну гарантію від вторгнення, а тим більше від серйозних набігів. У часи Наполеона, про які я щойно говорив, той самий вітер, який переніс його транспорт через Ла-Манш, міг би відігнати блокадний флот. Завжди існувала така можливість, і саме вона збуджувала і обманювала уяву багатьох континентальних тиранів. Існує багато розповідей на цю тему. Нас запевняють, що будуть застосовані нові методи, і коли ми бачимо оригінальність злоби, винахідливість агресії, яку демонструє наш ворог, ми, безумовно, можемо готуватися до будь-яких нових стратегій і будь-яких жорстоких і підступних маневрів. Я вважаю, що жодна ідея не є настільки дивною, щоб її не слід було розглядати і оцінювати з пильною, але водночас, сподіваюся, з виваженою увагою. Ми ніколи не повинні забувати про надійні гарантії морської сили та ті, що належать до повітряної сили, якщо її можна застосувати на місцевому рівні.

Панове, я особисто повністю впевнений, що якщо всі виконуватимуть свої обов'язки, якщо нічого не буде залишено без уваги і якщо будуть вжиті найкращі заходи, як це робиться зараз, ми ще раз доведемо, що здатні захистити наш острівний дім, пережити бурю війни і пережити загрозу тиранії, якщо це буде необхідно роками, якщо це буде необхідно самотужки. У будь-якому разі, саме це ми і будемо намагатися зробити. Таке рішення ухвалив уряд Його Величності – кожен його член. Такою є воля парламенту і нації. Британська імперія і Французька республіка, об'єднані спільною справою і потребою, будуть до смерті захищати свою рідну землю, допомагаючи одна одній, як добрі товариші, з усіх своїх сил.

Незважаючи на те, що великі території Європи та багато старих і відомих держав потрапили або можуть потрапити під владу гестапо та всього огидного апарату нацистського правління, ми не здамося і не зазнаємо поразки. Ми будемо боротися до кінця. Ми будемо боротися у Франції, ми будемо боротися на морях і океанах, ми будемо боротися з дедалі більшою впевненістю та силою в повітрі, ми будемо захищати наш острів, хай там що. Ми будемо воювати на пляжах, ми будемо воювати на злітних майданчиках, ми будемо воювати в полях і на вулицях, ми будемо воювати на пагорбах; ми ніколи не здамося, і якщо, чого я ні на мить не вірю, цей острів або його значна частина будуть підкорені і голодуватимуть, тоді наша Імперія за морем, озброєна і охороняється британським флотом, продовжуватиме боротьбу, поки, в Божий час, Новий Світ, з усією своєю силою і міццю, не виступить на допомогу і звільнення старого.

РИТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ

Автором промови є Вінстон Черчилль. Вона була виголошена 4 червня 1940 року в Палаті громад після евакуації з Дюнкерка, у момент критичної воєнної загрози для Великої Британії. Завершальна частина промови є класичним зразком мобілізаційної політичної риторики.

1. Риторична ситуація

Контекст – військова катастрофа союзників у Франції та реальна загроза німецького вторгнення на Британські острови. Аудиторія – парламент, але фактичний адресат – уся британська нація та міжнародна спільнота. Мета – зміцнити моральний дух, усунути паніку та сформувати рішучість до довготривалого опору.

2. Концепція і стратегія

Головна ідея завершальної частини – непохитність і готовність до боротьби за будь-яких умов. Черчилль будує стратегію на трьох концептах:

1. Реалістичне визнання небезпеки.
2. Демонстрація готовності до найгіршого сценарію.
3. Абсолютна відмова від капітуляції.

Він не применшує загрозу, але трансформує страх у рішучість.

3. Аргументація (логос)

Аргументація має морально-історичний характер. Черчилль апелює до:

- історичного досвіду вторгнень;
- сили морського та повітряного флоту;
- організованості уряду;
- єдності парламенту й народу;
- перспективи підтримки «Нового Світу» (натяк на США).

Логіка проста: навіть якщо вторгнення відбудеться, боротьба триватиме – на острові або поза ним.

4. Етос (образ лідера)

Черчилль створює образ відповідального, мужнього керівника. Він:

- визнає ризики;
- не дає ілюзорних гарантій;
- демонструє впевненість;
- говорить від імені уряду, парламенту і нації.

Фраза «я особисто повністю впевнений» поєднує персональну відповідальність із колективною рішучістю.

5. Патос (емоційний вплив)

Кульмінація промови – знаменита анафора: «*Ми будемо боротися... Ми будемо воювати... Ми ніколи не здамося...*»

Повтор «ми будемо» створює ритм неперервності й незламності. Це риторика поступового нарощування сили: від Франції до морів, від повітря до вулиць і пагорбів. Простір боротьби розширюється, що символізує тотальність спротиву. Емоційна напруга зростає до формули абсолютного спротиву – «ми ніколи не здамося», що є кульмінаційним моментом.

6. Стилiстичні засоби

- анафора (повтор початку фраз);
- градація (розширення географії боротьби);
- контраст між загрозою і рішучістю;
- урочиста, але зрозуміла мова;
- поєднання конкретики (пляжі, поля, вулиці) з символізмом.

Перелік місць бою має сильний образний ефект: слухач уявляє реальні локації, що робить боротьбу конкретною і персональною.

7. Символічний вимір

Образ «*острівного дому*» – це метафора нації як дому, який потрібно захищати. Згадка про «Новий Світ» має стратегічний дипломатичний підтекст – це сигнал Сполученим Штатам про очікувану підтримку. Промова завершується не розпачем, а перспективою майбутнього визволення.

8. Ефективність

Завершальна частина промови є зразком кризової риторики. Вона:

- нейтралізує страх;
- мобілізує волю;
- формує колективну ідентичність;
- перетворює оборону на моральну перевагу.

Черчилль не обіцяє легку перемогу – він обіцяє незламність. Саме це зробило промову історичною.

Підсумок

Завершальна частина «Ми будемо битися на пляжах» є прикладом максимально концентрованої мобілізаційної риторики. Вона поєднує історичну аргументацію, моральний пафос, ритмічну структуру та стратегічну далекоглядність. Її сила полягає в перетворенні оборони на акт національної гідності, а небезпеки – на випробування, яке нація здатна витримати.

«Кінець старому лукавству»

Михайло Грушевський

1917 рік

Я щасливий, брати-селяни, що можу промовляти до вас же на сторінках великої, щоденної народної газети. Се була давня моя мрія, і треба було аж революції – щоб упало царське правління і все насильство, з ним зв'язане, аби прийшла ся можливість. Се царське правительство, старий режим, як його називають, нічого так не жахався, нічому не робив таких перепон, як народній освітній і політичній літературі та пресі (газеті). Він думав – і не помилявся – що як тільки в широкі українські круги піде українське друковане слово – наука, освіта на зрозумілій українському народові мові, так і буде кінець його пануванню на Україні.

Се ж панування своє він і збудував на непорозумінні, на недовір'ї українського народу до української інтелігенції, як до «панів», розуміючи під сим словом усіх, хто відходив від народу чим-небудь – чи своїми дійсно панськими бажаннями, чи тільки освітою, культурою. Се пішло давно, ще від самого з'єднання України з Московщиною за Богдана Хмельницького і тяглося до недавніх часів. Московське правительство забороняло друкувати книги мовою хоч трохи близькою до народної (ще від царя Петра).

Не дозволяло на Україні заводити вищих шкіл – щоб українська старшина своїх дітей посилала до Москви та Петербурга – аби московчилися і від свого народного життя відходили. В тих духовних школах, які на Україні здавна були і покасувати їх воно не важилося – заводило мову московську. Селянство українське віддало воно цій українській старшині в люте кріпацтво, у всім помагало їй зробити свою власть над людьми якомога більше прикрою та важкою. А перед народом удавало себе нібито оборонцем прав народних від панської старшинської самоволі, і касуючи права і вільності України, її автономію, писало свої укази до народу, що, мовляв, усе се робить для того, аби оборонити простий люд від панських непорядків та здирств.

І так порізнивши та посваривши «панів» і «людей», з утіхою дивилося на те, які «люди» розійшлися з інтелігенцією, з освіченими верствами – не тільки поміщиками, чиновниками та духовенством, але і з тими освіченими людьми, які хотіли добра селянству, всьому народові своєму. Справді, селяни дивилися підозріливо на всякого, хто на себе взяв сурдут, і всякий сурдутовець, тямлячи підозріливість, не знав, як підійти до народу, як промовляти до нього.

А уряд, з свого боку, за всякою пробою зближення до народу слідив пильно, і таких людей висилав з України і гнав. За такі навіть дрібниці, як хто вдяг на себе селянську одежу, не то що пробував розмовлять з селянами, поширити між ними українську культуру – карано і вислано з України на Далеку Північ – так було ще в 1860-х роках у Києві і по всій Україні. А вже говорити не було що про видавання брошур для народу про політичні справи на українській мові або газети, се до самого 1906 р. було неможливо.

Та й тоді хоч нібито й знято заборони з українського слова, українські газети, а особливо ті, що видавалися для народу, обставлено такими труднощами, щоб ніяк не дати їм жити. Можу се ствердити з мого власного досвіду – коли вісім літ тому, літом 1909 р., заходилися ми з товаришами видавати народний тижневник «Село».

Що воно натерпілось те бідне «Село» – як його не пускали між люди, забороняли виписувати, кому тільки можна було заборонити, а кому не можна було заборонити, то попросту з пошти не видавали. Видавницю, А.Пл.Ямпольську, шановну людину, за безневинну статтю про тверезість губернатор посадив на 3 місяці в участок, і тільки продержавши її там тиждень, згодився випустити за гроші – замінить, мовляв, недосиджене штрафом в 300 карб[ованців]. А що робилось з українськими книжками по селах, по шкільних та всяких інших бібліотеках – про се, мабуть, ви самі могли б багато оповісти.

Так пильно заходив цей поганой пам'яті старий уряд, щоб до селянства не доходило голосу від свідомої української інтелігенції. Аби ся інтелігенція зіставалася безсилою з усіма своїми замірами про волю України, про відновлення прав українського народу, про забезпечення трудящого люду, про українську культуру і всю повноту українського життя, не маючи опори в народі. А селянство щоб зіставалося темною, нерухомою масою, не знаючою, до чого прямувати, як доходити свого права. І вдавалося їм, аж поки, нарешті, не продерлися українські свідомі люди до українського народу, передягнутого в сірі шинелі солдатські, що його царі російські зробили своїми довіреними сторожами. Знайшли українські громадяни дорогу до українців-солдатів царської гвардії в Петрограді, запалила ся іскра великий огонь, і полетів сторч головою весь царський режим.

Прийшла змога єднатися, порозуміватися, організуватися і спільними силами народу – селянства, робітників, солдатів й інтелігенції доходити добра своєму краєві і народові.

І так об'єдналися всі верстви і всі партії українські для спільних заходів за права України і українському народові.

РИТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ

1. Риторична ситуація

Час – 1917 рік, період після Лютневої революції та падіння царизму. Аудиторія – передусім селянство («брати-селяни»), широка українська маса. Мета – політичне пробудження народу, подолання історичного розколу між інтелігенцією та селянством, легітимація національного руху.

Промова функціонує як маніфест нового етапу українського життя після зламу імперського режиму.

2. Концепція і головна теза

Головна теза: царський режим тримав Україну в покорі через заборону українського слова, освіти й політичної організації, через **штучний розкол між народом і інтелігенцією**.

Ключова ідея – настав час подолати «старе лукавство» і відновити єдність усіх верств українського суспільства.

3. Композиція

Промова має чітку логіку розвитку:

1. Особистий вступ – радість від можливості говорити українською вільно.
2. Історичний аналіз – викриття політики царизму.
3. Конкретні приклади переслідувань – заборони друку, цензура, переслідування діячів.
4. Пояснення механізму розколу – протиставлення «панів» і «людей».
5. Кульмінація – падіння царського режиму як наслідок пробудження.
6. Фінал – заклик до єднання й організації.

Композиційно це рух від викриття минулого до конструктивного майбутнього.

4. Аргументація (логос)

Аргументація має історично-фактологічний характер:

- заборони українського друку;
- зросійщення освіти;
- переслідування діячів;
- приклад газети «Село»;
- свідчення особистого досвіду.

Грушевський не апелює лише до емоцій – він пояснює причинно-наслідковий зв'язок: *заборона слова → неосвіченість народу → відсутність єдності → збереження імперської влади*.

5. Етос

Етос Грушевського – це поєднання:

- історика;
- політичного провідника;
- людини, що особисто зазнала утисків;
- представника інтелігенції, який говорить «до братів».

Звертання «брати-селяни» знімає дистанцію між лідером і народом. Це стратегія подолання саме того розколу, про який він говорить.

6. Патос

Емоційний тон стриманий, але виразний. Використано:

- негативну характеристику «поганої пам'яті старий уряд»;
- образи переслідувань і заслань;
- драматичну метафору «запалилася іскра – великий огонь».

Патос спрямований не на гнів, а на історичне усвідомлення та солідарність.

7. Риторичні засоби

- Антитеза (*пани – люди*).
- Повтори («не дозволяло», «забороняло»).
- Метафора «іскра – огонь».
- Колективні займенники («ми», «наш»).
- Розмовна наближеність мови до селянської аудиторії.

Мова проста, але політично насичена. Це свідома стратегія – говорити зрозуміло масам.

8. Стратегія впливу

Грушевський застосовує *риторику історичного просвітлення*:

1. Пояснити минуле.
2. Зняти недовіру між верствами.
3. Створити нову спільну ідентичність.
4. Легітимувати національний рух як природний результат історії.

Це не революційний крик, а інтелектуально обґрунтований заклик до організації.

9. Кризова неориторика в українському контексті

Попри історичну дистанцію, текст відповідає ознакам кризової риторики:

- переломний момент історії;
- делегітимація старої влади;
- моральне викриття маніпуляцій;
- консолідаційний заклик;
- створення нового політичного суб'єкта – об'єднаного українського народу.

Підсумок

«Кінець старому лукавству» – це програмна промова періоду національного відродження. Її сила – у поєднанні історичної аргументації; просвітницького пафосу; моральної легітимації; чіткого політичного меседжу. Грушевський трансформує історичну критику імперії в позитивний заклик до єдності та державотворення. Це зразок української політичної риторики початку ХХ ст., де слово стає інструментом національного державотворення.

Уривок із промови «Небезпеки байдужості»

Елі Візель

1999 рік

Що таке байдужість? Етимологічно це слово означає «без різниці». Дивний і неприродний стан, у якому межі між світлом і темрявою, сутінками і світанком, злочином і покаранням, жорстокістю і співчуттям, добром і злом розмиваються.

Які його шляхи та неминучі наслідки? Чи це філософія? Чи можливо уявити собі філософію байдужості? Чи можна взагалі розглядати байдужість як чесноту? Чи необхідно часом практикувати її просто для того, щоб зберегти здоровий глузд, жити нормально, насолоджуватися вишуканою їжею та келихом вина, коли світ навколо нас переживає жахливі потрясіння?

Звичайно, байдужість може бути привабливою – більше того, спокусливою. Набагато легше відвернутися від жертв. Набагато легше уникнути таких грубих перерв у нашій роботі, наших мріях, наших надіях. Зрештою, незручно, клопітно бути причетним до болю та відчаю іншої людини. Однак для байдужої людини її ближній не має значення. І тому її життя безглузде. Їхні приховані чи навіть видимі страждання не цікавлять. Байдужість зводить іншого до абстракції.

Там, за чорними воротами Освенцима, найтрагічнішими з усіх в'язнів були «Музельманери», як їх називали. Загорнуті в порвані ковдри, вони сиділи або лежали на землі, вдивляючись порожніми очима в простір, не знаючи, хто вони і де вони, чужі своєму оточенню. Вони більше не відчували болю, голоду, спраги. Вони нічого не боялися. Вони нічого не відчували. Вони були мертві і не знали цього. Вкорінені в нашій традиції, деякі з нас вважали, що бути покинутими людством тоді не було найгіршим. Ми вважали, що бути покинутими Богом гірше, ніж бути покараними Ним. Краще несправедливий Бог, ніж байдужий. Для нас бути ігнорованими Богом було суворішим покаранням, ніж бути жертвою Його гніву. Людина може жити далеко від Бога, але не поза Богом. Бог є там, де ми. Навіть у стражданнях? Навіть у стражданнях.

У певному сенсі, бути байдужим до цих страждань – це те, що робить людину нелюдською. Байдужість, зрештою, небезпечніша за гнів і ненависть. Гнів часом може бути творчим. Людина пише великий вірш, велику симфонію, вона робить щось особливе заради людства, бо злиться на несправедливість, свідком якої є. Але байдужість ніколи не буває творчою. Навіть ненависть часом може викликати реакцію. Ви боретеся з нею. Ви засуджуєте її. Ви роззброюєте її. Байдужість не викликає реакції. Байдужість – це не реакція.

Байдужість – це не початок, це кінець. І тому байдужість завжди друг ворога, бо вона приносить користь агресору, а не його жертві, чий біль

посилюється, коли він чи вона почувається забутим. Політичний в'язень у своїй камері, голодні діти, бездомні біженці – не реагувати на їхнє тяжке становище, не полегшувати їхню самотність, пропонуючи їм іскру надії, означає вигнати їх з людської пам'яті. І, заперечуючи їхню людяність, ми зраджуємо свою власну.

Отже, байдужість – це не лише гріх, це покарання. І це один із найважливіших уроків широкомасштабних експериментів добра і зла цього століття, що минає.

У місці, звідки я родом, суспільство складалося з трьох простих категорій: вбивці, жертви та перехожі. У найпохмуріші часи, в гетто та таборах смерті – і я радий, що пані Клінтон згадала, що ми зараз відзначаємо цю подію, той період, що ми зараз перебуваємо в Днях пам'яті – але тоді ми почувалися покинутими, забутими. Усі ми почувалися покинутими.

І нашою єдиною жалюгідною втіхою було те, що ми вірили, що Освенцим і Треблінка були таємницями, які ретельно охороняли; що лідери вільного світу не знали, що відбувається за цими чорними воротами та колючим дротом; що вони не знали про війну проти євреїв, яку вели гітлерівські армії та їхні спільники в рамках війни проти союзників.

Якби вони знали, думали ми, то, безсумнівно, ці лідери зрушили б з місця, щоб втрутитися. Вони б висловилися з великим обуренням та переконанням. Вони б розбомбили залізницю, що веде до Біркенау, лише залізницю, лише один раз.

І тепер ми знали, ми дізналися, ми виявили, що Пентагон знав, Державний департамент знав. І славетний мешканець Білого дому тоді, який був великим лідером – і я кажу це з певним сумом і болем, бо сьогодні рівно 54 роки відзначаємо його смерть – Франклін Делано Рузвельт помер 12 квітня 1945 року, тому він дуже актуальний для мене і для нас.

Безсумнівно, він був великим лідером. Він мобілізував американський народ і світ, пішов у бій, привів сотні й тисячі доблесних і хоробрих солдатів з Америки для боротьби з фашизмом, для боротьби з диктатурою, для боротьби з Гітлером. І так багато молодих людей загинуло в бою. І, тим не менш, його образ в єврейській історії – мушу сказати – його образ в єврейській історії є недосконалим.

Гнітюча історія «Сент-Луїса» є яскравим прикладом. Шістдесят років тому його людський вантаж – можливо, 1000 євреїв – був повернутий до нацистської Німеччини. І це сталося після «Кришталевої ночі», після першого державного погрому, коли сотні єврейських магазинів були зруйновані, синагоги спалені, тисячі людей потрапили до концентраційних таборів. І цей корабель, який вже був біля берегів Сполучених Штатів, був відправлений назад.

Я не розумію. Рузвельт був хорошою людиною з серцем. Він розумів тих, хто потребував допомоги. Чому він не дозволив цим біженцям висадитися? Тисяча людей – в Америці, великій країні, найбільшій

демократії, найщедрішій з усіх нових націй у сучасній історії. Що сталося? Я не розумію. Чому така байдужість, на найвищому рівні, до страждань жертв?

Але ж були люди, які були чутливі до нашої трагедії. Ті неєвреї, ті християни, яких ми називали «праведниками світу», чиї самовіддані акти героїзму врятували честь їхньої віри. Чому їх було так мало? Чому після війни було докладено більше зусиль для порятунку вбивць СС, ніж для порятунку їхніх жертв під час війни?

Чому деякі з найбільших американських корпорацій продовжували вести бізнес з гітлерівською Німеччиною до 1942 року? Було висловлено припущення, і це було задокументовано, що Вермахт не зміг би здійснити вторгнення до Франції без нафти, отриманої з американських джерел. Як пояснити їхню байдужість?

І все ж, друзі мої, у цьому травматичному столітті також відбувалися хороші речі: поразка нацизму, крах комунізму, відродження Ізраїлю на його споконвічній землі, кінець апартеїду, мирний договір Ізраїлю з Єгиптом, мирна угода в Ірландії. І давайте згадаємо зустріч, сповнену драми та емоцій, між Рабіном та Арафатом, яку Ви, пане Президенте, скликали саме в цьому місці. Я був тут і ніколи цього не забуду.

І тоді, звичайно, спільне рішення Сполучених Штатів і НАТО втрутитися в Косово та врятувати цих жертв, цих біженців, тих, кого вигнала з дому людина, яку, на мою думку, через її злочини слід звинуватити у злочинах проти людяності. Але цього разу світ не мовчав. Цього разу ми відповідаємо. Цього разу ми втручаємося.

Чи означає це, що ми винесли уроки з минулого? Чи означає це, що суспільство змінилося? Чи стала людина менш байдужою та більш людяною? Чи справді ми винесли уроки з нашого досвіду? Чи менш ми байдужі до тяжкого становища жертв етнічних чисток та інших форм несправедливості в близьких і далеких місцях? Чи є сьогоднішнє виправдане втручання в Косово, очолюване Вами, пане Президенте, тривалим попередженням про те, що ніколи більше не буде дозволено депортацію, тероризм дітей та їхніх батьків ніде у світі? Чи знеохотить це інших диктаторів в інших країнах робити те саме?

А як щодо дітей? О, ми бачимо їх по телевізору, ми читаємо про них у газетах, і ми робимо це з розбитим серцем. Їхня доля завжди найтрагічніша, неминуче. Коли дорослі ведуть війну, гинуть діти. Ми бачимо їхні обличчя, їхні очі. Чи чуємо ми їхні благання? Чи відчуваємо їхній біль, їхні муки? Щохвилини хтось із них помирає від хвороб, насильства, голоду. Деяких із них – так багато з них – можна було б врятувати.

І тому я знову думаю про юного єврейського хлопчика з Карпатських гір. Він супроводжував старого, яким я став, протягом цих років пошуків і боротьби. І разом ми йдемо назустріч новому тисячоліттю, пройняті глибоким страхом і надзвичайною надією.

РИТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ

Автор тексту – Елі Візель, єврейський, французький та американський письменник, журналіст, громадський діяч, лауреат Нобелівської премії миру 1986 р. Промова була виголошена 12 квітня 1999 року в Білому домі під час Днів пам'яті жертв Голокосту в присутності президента США Білла Клінтона.

Це класичний зразок сучасної кризової моральної неориторики.

1. Риторична ситуація

Контекст – кінець ХХ століття, пам'ять про Голокост і одночасно війна в Косово. Аудиторія – політичне керівництво США, міжнародна спільнота, широка публіка. Мета – переосмислити історичний досвід як моральне зобов'язання діяти сьогодні.

Промова функціонує як моральний суд над байдужістю минулого і як застереження сучасності.

2. Концепція і головна теза

Головна теза: **байдужість є найнебезпечнішою моральною позицією**, оскільки вона підтримує зло, навіть не будучи безпосереднім злочином. Візель переосмислює саме поняття байдужості: вона не нейтральність, а співучасть; не пасивність, а форма моральної деградації.

3. Композиція

Промова має чітку драматургію:

1. **Філософський вступ** – визначення байдужості через етимологію.
2. **Екзистенційне осмислення** – риторичні запитання про її природу.
3. **Свідчення Голокосту** – образ «Музельманерів» в Освенцимі.
4. **Моральний висновок** – байдужість небезпечніша за ненависть.
5. **Історична критика** – згадка про «Сент-Луїс» і Рузвельта.
6. **Позитивний поворот** – приклади втручання (Косово).
7. **Фінал** – образ хлопчика з Карпат як символ пам'яті й надії.

Композиційно це рух від абстрактного поняття до особистого образу.

4. Аргументація (логос)

Візель використовує кілька типів аргументації:

- морально-філософську (визначення категорій добра і зла);
- історичну (факти Голокосту, «Сент-Луїс»);
- політичну (оцінка втручання в Косово);
- екзистенційну (питання людяності).

Логіка проста, але глибока: байдужість → ізоляція жертви → посилення злочину → деградація суспільства.

5. Етос (образ мовця)

Етос Візеля унікальний: він не просто мислитель, а свідок Освенцима. Його авторитет базується не на владі, а на досвіді страждання.

Ключовий прийом – образ «юного єврейського хлопчика з Карпатських гір». Це автобіографічна алюзія, яка:

- персоналізує трагедію;
- з'єднує минуле і теперішнє;
- формує моральну легітимність його слів.

6. Патос

Емоційна напруга створюється через:

- повтори («Чи...? Чи...?»);
- контрасти (гнів може бути творчим — байдужість ніколи);
- образи дітей-жертв;
- історичні символи (Освенцим, Біркенау).

Патос стриманий, але глибокий. Це не крик, а моральне нагадування.

7. Риторичні засоби

- Анафора і серії риторичних запитань.
- Антитеза (гнів — байдужість; покарання — ігнорування).
- Градація (вбивці — жертви — перехожі).
- Символічні образи (чорні ворота, колючий дріт).
- Поєднання особистої історії та глобальної політики.

8. Стратегія впливу

Стратегія Візеля – **моральна апеляція через пам'ять**. Він не звинувачує напругу, а нагадує. Не закликає до гніву, а до відповідальності. Він трансформує історичний досвід у сучасний імператив: «ніколи знову» означає діяти зараз.

9. Кризова неориторика

Ця промова відповідає ознакам сучасної кризової риторики:

- історична пам'ять як аргумент;
- моральна інтерпретація політики;
- конфронтація з пасивністю;
- поєднання особистого свідчення і глобальної відповідальності.

Підсумок

Промова Візеля – це не політичний виступ у вузькому сенсі, а моральний маніфест. Її сила полягає в поєднанні: свідчення; філософської глибини; історичної конкретики; гуманістичного заклику. Він доводить, що байдужість – це не відсутність позиції, а позиція на користь агресора. Це один із найчистіших прикладів етичної риторики кінця ХХ ст.

Уривок із промови «Як ви смієте!»

Грета Тунберг

2019 рік

Я хочу сказати, що ми стежитимемо за вами.

Це все неправильно. Я не маю бути тут. Я маю бути в школі по інший бік океану. Тим не менш, ви приходите до нас, молодих людей, за надією.

Як ви смієте!

Ви вкрали мої мрії та моє дитинство своїми порожніми словами, і все ж таки я одна з тих, кому ще пощастило.

Люди страждають. Люди вмирають. Цілі екосистеми руйнуються. Ми знаходимося на початку масового вимирання, і все, про що ви можете говорити, це гроші та казки про вічне економічне зростання.

Як ви смієте!

Понад 30 років наука дуже ясно на це вказувала. Як ви можете продовжувати відводити погляд і приходити сюди зі словами, що робите достатньо, хоча ні політики, ні необхідних рішень все ще не видно.

Ви кажете, що чуєте нас і розумієте, наскільки серйозна проблема. Але як би я не засмучувалася і не злилася, я відмовляюся вірити в це. Адже якби ви справді розуміли ситуацію і продовжували не діяти, то ви були б злом. Я відмовляюсь у це вірити!

Популярна ідея вдвічі скоротити наші викиди за 10 років дасть нам лише 50-відсотковий шанс того, що підвищення температури на планеті не перевищить 1,5 градуса і що ми не запустимо незворотних ланцюгових реакцій поза людським контролем.

Можливо вас влаштовують ці 50%. Але ці цифри не включають переломні моменти і більшість петель зворотних зв'язків, додаткове потепління, приховане токсичним забрудненням повітря, а також аспекти рівності і кліматичної справедливості.

Вони також вважають, що моє покоління зможе очистити повітря від сотень мільярдів тонн ваших викидів CO₂ за допомогою технологій, які тільки-но існують!

Таким чином, 50-відсотковий ризик для нас просто неприйнятний! Для нас – тих, кому доведеться жити із наслідками цього.

За оцінками експертів, щоб не допустити підвищення температури Землі більш ніж на 1,5 градуса з ймовірністю 67%, 1 січня 2018 року світ міг собі дозволити додаткові викиди CO₂ обсягом 420 гігатонн. Але сьогодні це число вже знизилося менш ніж до 350 гігатонн. Як ви смієте вдавати, що можна не допустити потепління, продовжуючи вести бізнес як раніше, використовуючи лише кілька технічних рішень?

При сьогоднішніх рівнях викидів емісійний бюджет CO₂, що залишився, буде витрачений менш ніж за 8,5 років.

І сьогодні тут не буде прийнято жодних рішень та планів відповідно до цих цифр, тому що вони надто незручні, а ви всі недостатньо подорослішали, щоб визнати, що це так.

Ви підвели нас!

Але ми, молоде покоління, починаємо розуміти вашу зраду. Погляди всіх майбутніх поколінь на вас. І якщо ви вирішите підвести нас, обіцяю, що ми ніколи не пробачимо вам!

Ми не дозволимо, щоб це зійшло вам із рук. Прямо тут і зараз ми проводимо кордон. Світ прокидається, і наближаються зміни, подобається вам це чи ні.

Дякую.

РИТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ

Автор тексту – Грета Тунберг. Це фрагмент її виступу на Саміті ООН з питань клімату у вересні 2019 року.

1. Риторична ситуація

Контекст – глобальна кліматична криза, міжнародний політичний форум. Аудиторія – світові лідери, делегати ООН, глобальна публіка. Мета – моральний виклик політичним елітам і мобілізація суспільства. Промова є конфронтаційною за характером: вона не прагне компромісу, а викриває.

2. Концепція і теза

Головна теза: політичні лідери свідомо або безвідповідально ігнорують наукові дані, тим самим зраджуючи молоде покоління.

Концепція побудована на протиставленні:

- молодь / влада,
- майбутнє / короткострокові економічні інтереси,
- наука / порожні слова,
- моральна правда / політична бездіяльність.

3. Композиція

Структура має чітку драматичну побудову:

1. **Особистий вступ** – «Я не маю бути тут...» Створення образу звичайної дитини, яку змусили обставини.
2. **Емоційна кульмінація** – повтор «Як ви смієте!». Анафора як риторичний удар.
3. **Раціональний блок** – статистика, цифри, емісійний бюджет CO₂.
Перехід від патосу до логосу.

4. **Моральний вирок** – «*Ви підвели нас!*». Повернення до емоційної кульмінації.
5. **Фінал-пророцтво** – «*Світ прокидається...*». Меседж неминучості змін.

Композиція має форму хвилі: емоція → факти → емоція → історичний прогноз.

4. Аргументація (логос)

Попри емоційність, промова містить чітку наукову аргументацію:

- конкретні цифри (420 гігатон, 350 гігатон, 8,5 років);
- ймовірність 50% і 67%;
- поняття переломних точок та зворотних зв'язків.

Це поєднання емоційного обурення з точними даними підсилює переконливість. Емоція не замінює факт – вона підсилює його.

5. Етос (образ мовця)

Етос побудований на:

- щирості;
- молодості;
- моральній безкомпромісності;
- відсутності політичної вигоди.

Фраза «*Я маю бути в школі...*» створює сильний моральний контраст: дитина змушена повчати дорослих.

6. Патос (емоційний вплив)

Ключовий прийом – анафора: «*Як ви смієте!*». Цей повтор створює:

- звинувачувальний ритм;
- напруження;
- ефект публічного суду.

Інші патетичні елементи:

- короткі речення («*Ви підвели нас!*»);
- різкі інтонаційні злами;
- персоналізація відповідальності.

7. Стилiстичні засоби

- Анафора («*Як ви смієте!*»).
- Антитеза (*наука – гроші; діти – політики*).

- Градація (*люди страждають* → *люди вмирають* → *екосистеми руїнуються*).
- Риторичні запитання.
- Поєднання розмовної простоти з технічними термінами.

8. Стратегія впливу

Стратегія – моральна конфронтація. Тунберг не намагається сподобатися аудиторії; вона ставить її під етичний суд. Це риторика викриття, а не дипломатії.

9. Ефективність

Промова стала вірусною і викликала глобальну реакцію. Вона:

- розширила аудиторію;
- мобілізувала молодь;
- змусила політичні еліти реагувати;
- перетворила кліматичну дискусію на моральне питання поколінь.

Підсумок

Цей виступ – приклад *сучасної кризової неориторики*, де поєднано:

- сильний патос,
- науковий логос,
- моральний етос,
- конфронтаційну стратегію.

Його сила полягає в драматичній простоті формул і чіткій побудові морального обвинувачення. Це зразок того, як коротка промова може стати символом глобального руху.

«Я не маю нічого, що можна було б задекларувати, окрім свого генія»

Оскар Вайлд

1882 рік

Автор – Оскар Вайлд. Подія – прибуття до США з лекційним туром 1882 року.

Хоча це лише одна фраза, вона відповідає всім критеріям риторичної завершеності:

1. Композиційна завершеність

Є ситуація (митний огляд), є очікування стандартної відповіді, є блискучий парадоксальний фінал.

2. Іронія

Форма – офіційна, зміст – самоіронічний і водночас саморекламний. Вайлд жартує, але водночас створює власний міф.

3. Етос

Він одразу формує образ інтелектуала, дотепника й людини, яка не боїться сміливої самооцінки.

4. Лаконічність

Одна фраза – і повний комунікативний ефект.

Уривок із промови «ІСТОРІЯ ПРО УКРАЇНУ: ВИКЛИК ДЛЯ МІЖНАРОДНИХ МЕДІА

Оксана Забужко

2023

Для мене велика честь бути запрошеною на Lviv Media Forum 2023: це чудова можливість поділитись із вами частиною власного досвіду письменниці. Ці п'ятнадцять місяців були пов'язані для мене з нарративом війни. Зараз відбувається зсув дискурсу, який охоплює й висвітлює цю війну; зсув оповіді, історії про Україну. Або скоріше того, як Україну чують, починають чути в цей рік [...]

Говорячи про те, як Україну чують, я почну з цитати – і запитаю вас, чи хтось угадає, коли вона з'явилась у західних медіа:

«Впродовж останніх декількох місяців Україна, невідома Заходу нація, опинилась у центрі уваги всього світу. Більшість людей готові сказати, що знають дуже мало або взагалі нічого не знають про Україну. Їм не варто звинувачувати себе через це незнання. Воно має причини. Ті, хто гнобив Україну, подбали, щоб вона була невідомою; вони заперечували її існування. Вони не могли зробити нічого страшнішого, ніж просто замовчування країни, яка за давнім правом належить до європейської родини. Але нині неконтрольовані події вивели Україну на міжнародну арену».

Хтось має припущення, коли і де з'явилась ця цитата?

Я скажу вам. Ці слова належать британському журналістові Ланселоту Лоутону, який у тридцятих роках, коли смог тоталітаризму почав гуснути в Європі, намагався відкрити очі британського суспільства на важливість українського питання у майбутній неминучій війні у Східній Європі. Він виголосив окрему промову про це у Палаці громад у 1939 році; ця цитата – якраз із тієї промови. Та цей меседж Лоутона не почули. Захід абсолютно пропустив його український урок.

Поява нашої країни на політичній мапі світу 1991 року не зробила її більш упізнаваною. Для української історії просто не було місця в

європейському наративі, допоки тривала – й допоки не була переглянута – історія російська. Україна існувала в західних медіа, але як периферія західного світу. Їй до 24 лютого 2022 року країну сприймали як околицю Росії. Цитата: «законне передмістя чи околиці Росії» – цей жартівливий вираз використали в дискусії в одному з британських медіа ще в січні 2022 року.

Я знаю про це, бо мене запросили взяти участь у цікавій дискусії між інтелектуалами у Британії: як, так би мовити, причесати українську конституцію, аби вгамувати Путіна. Редактори цієї поважної організації, яка надіслала мені запрошення на дискусію, взагалі не усвідомлювали, як імперіалістично це звучало для мене. Звісно, я відмовилась; але добре пам'ятаю цей вислів – «законні околиці Росії». Цей самий термін уживався в іншій частині Європи у 1930-х роках щодо інших держав і територій. Те, що він ще в ужитку, доводить, що як цивілізація ми досі стикаємось із серйозними проблемами, коли йдеться про історичні уроки двадцятого століття.

Звичайно, багато змінилось, відколи Україна й українська армія зруйнували стереотипи про Росію як велику державу з «другою армією світу», а про нашу країну – як про невеличку російську околицю. Так, на жаль, військові перемоги й далі відіграють вирішальну роль у наративі про наші успіхи – наприклад, коли йдеться про битву за Київ. Про нас би й далі не чули, нас би далі не чули, якби цього не було.

Я маю велику спокусу привернути вашу увагу до тексту, який написав Ніл Абрамс із університету Берклі. Він має заголовок «Шановні видатні професори міжнародних відносин, ПРИПИНІТЬ. ГОВОРИТИ. ПРО. УКРАЇНУ» (Dear Illustrious Professors of International Relations: STOP. TALKING. ABOUT. UKRAINE.). Надзвичайно цікава, написана в чудовому специфічному стилі стаття. Йдеться про відомих в основному американських експертів у сфері міжнародних відносин, які пропонують угоду «землі в обмін на мир» як ідеальне мирне рішення, яке зупинило б війну. Ці люди взагалі не мають знань про Україну. Вони не беруть до уваги те, що говорять українці на цю тему. Автор оглядає сім-вісім подібних статей, називає великі імена, наприклад, Джона Міршаймера, політолога з університету Чикаго. Звертаючись до них, Абрамс пише:

«Якщо ви відчуваєте непереборне бажання написати статтю про російсько-українську війну, будь ласка, закрийте свої комп'ютери, підіть

погуляйте, до крамниці, вигуляйте собаку; зробіть будь-що – це буде набагато краще, ніж написання цієї статті».

Але питання, яке ставить Ніл Абрамс, залишається без відповіді: де ці видатні професори беруть сміливість говорити, що вони краще за українців знають, яке рішення підійде за цих обставин? Бо якщо ви не сумніваєтесь, що вони справді вірять у те, що пишуть, то відповідь на це запитання може бути одна: для них Україна досі не має власного голосу.

Минуло п'ятнадцять місяців із початку повномасштабного вторгнення. П'ятнадцять місяців переможної війни з нашого боку доводять успіх тридцяти років української незалежності, творення нації, побудови суспільства, армії. І все ж у їхніх очах ми залишаємось народом, який не може говорити за себе, і за який вони знають краще. Чому?

І тут я хочу сказати щось надзвичайно важливе для наративу про війну. Те, що залишається недооціненим медійниками, політиками й тими, хто приймає рішення, і навіть інтелектуалами. Країну знають не тому, що вона з'являється в новинах. Єдиний спосіб для країни зробити так, аби її почули, аби вона стала суб'єктом власної історії, – бути впізнаваною за своєю культурою.

РИТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ

1. Риторична ситуація

Виступ виголошено на конференції медіаекспертів і журналістів, що визначає професійну, інтелектуальну та міжнародну аудиторію. Контекст – повномасштабна війна Росії проти України, інформаційна боротьба за інтерпретацію подій.

Мета виступу:

- змінити медійний дискурс про Україну;
- актуалізувати проблему репрезентації;
- сформуванати нове розуміння культурної суб'єктності України;
- закликати до відповідальності міжнародні медіа.

Це виступ у жанрі кризової неориторики, спрямований на стратегічний вплив.

2. Головна теза і концепція

Ключова теза: Україна не має повноцінного голосу у міжнародному дискурсі, а тому медіа повинні змінити наратив і дозволити країні говорити від власного імені.

Концептуально виступ побудований навколо категорій:

- наратив;
- голос;
- суб'єктність;
- культура як засіб впізнаваності.

3. Композиція

Виступ має чітку структуру:

1. Вступ (етос і встановлення контакту): особисте звернення, вдячність, позиціонування як письменниці.

2. Історична перспектива: цитата журналіста 1930-х років – стратегія ретроспективи.

3. Проблематизація: невидимість України у західному дискурсі.

4. Критика сучасних медійних і політичних підходів: приклади стереотипів і колоніального мислення.

5. Аналіз експертного дискурсу: залучення прикладів академічних текстів.

6. Кульмінація: питання про відсутність українського голосу.

7. Висновок: культура як ключ до суб'єктності.

Композиційно це рух від історії до сучасності і до стратегічного прогнозу.

4. Аргументація (логос)

Аргументація має дискурсивний і культурологічний характер.

Основні аргументи:

- історична традиція замовчування України;
- медійні стереотипи;
- колоніальний дискурс;
- ігнорування української позиції;
- культурна впізнаваність як умова політичної суб'єктності.

Залучення цитат (Лоутон, Абрамс) підсилює доказовість.

5. Етос мовця

Етос Забужко базується на:

- авторитеті інтелектуалки;
- досвіді письменниці;
- свідченні очевидця війни;
- культурному посередництві.

Вона поєднує академічний і публічний стилі.

6. Патос

Емоційність виступу стримана, але інтенсивна:

- повтори («нас би й далі не чули»);
- риторичні запитання;
- інтелектуальна іронія;
- драматизація через історичні паралелі.

Патос спрямований на моральне пробудження аудиторії.

7. Риторичні засоби

- інтертекстуальність;
- цитування;
- історичні аналогії;
- риторичні питання;
- антитези (центр – периферія);
- метафора «голос країни»;
- повтор і градація.

Мова поєднує академічну точність і публічну переконливість.

8. Стратегія впливу

Виступ орієнтований на:

- деконструкцію колоніальних наративів;
- формування нової рамки дискурсу;
- інтелектуальну мобілізацію медійників;
- культурну дипломатію.

Це стратегічна комунікація у глобальному інформаційному просторі.

9. Жанрова специфіка

Текст поєднує:

- академічну лекцію;
- політичну промову;
- культурологічний маніфест;
- медіакритику.

Це типовий зразок сучасної неориторики.

Висновок

Промова Оксани Забужко є прикладом інтелектуальної кризової риторики, спрямованої на зміну міжнародного дискурсу. Її сила полягає у поєднанні логосу, культурного аналізу та морального імперативу. Центральною ідеєю є утвердження культурної суб'єктності України як передумови політичної видимості у світі. Виступ демонструє високий рівень стратегічної аргументації, міжкультурної комунікації та сучасної риторичної майстерності.

ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА КУРСУ

Основна література

1. Кравець Л., Барань Є. Основи риторики. Київ: Кондор, 2025. 172 с.
2. Куньч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика: підручник. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2018. 495 с.
3. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2003. 311 с.
4. Олійник О. Б. Сучасна ділова риторика: навч. посібн. Київ: Кондор, 2010. 166 с.

Допоміжна література

1. Абрамович С. Д., Молдован В. В., Чікарькова М. Ю. Риторика загальна та судова. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
2. Білавич Г. Основи риторики і красномовства: навч.-метод. посібник. Івано-Франківськ, 2020. 211 с.
3. Вандишев В. М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: навч. посібн. Київ: Кондор, 2006. 264 с.
4. Вашека Т. В., Гічан І. С. Психологія спілкування: навч.-метод. комплекс. Київ: Книжкове вид-во НАУ, 2006. 184 с.
5. Голвей Т. Слова, що лунають крізь час. Найважливіші в історії людства промови, які змінили наш світ. Пер. з англ. О. Гамурарь; авт. передм. Л. Лефем. Київ: КМ-БУКС, 2018. 479 с.
6. Голуб Н.Б. Риторика у вищій школі: монограф. Черкаси: Брама-Україна, 2008. 408 с.
7. Голуб Н.Б. Самостійна робота студентів з риторики: навч.-метод. посібник. Черкаси: Брама-Україна, 2008. 232 с.
8. Грицаєнко Л. М. Основи красномовства: навч. посібник. Київ: КНУТД, 2013. 244 с.
9. Гриценко Т. Б., Гриценко С. П, Іщенко Т. Д. та ін; Етика ділового спілкування: навч. посібник. Київ: Юніверс, 2007. 216 с.
10. Гузенко І. І. Риторика: навч.-метод. посібник з курсів «Основи риторики» та «Професійна риторика». Львів, 2014. 328 с.
11. Гауді Т. Сила запитань. Як ефективно комунікувати та переконувати інших. Київ: Наш Формат, 2022. 248 с.
12. Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей. Київ: КМ-Букс, 2017. 256 с.
13. Коваленко С. М. Сучасна риторика: навч.-практ. посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2007. 184 с.
14. Колотілова Н. А. Риторика: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
15. Костусяк Н. М. Академічна риторика та письмо: метод. рекомендації. Луцьк: Надстир'я. 2022. 44 с.
16. Коулман П. Т., Фергюсон Р. Результативний конфлікт. Київ: Наш Формат, 2016. 314 с.

17. Красницька О. В. Основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації: практикум. Київ: Компринт, 2019. 109 с.
18. Куньч З. Етапи розвитку української риторики // Сучасна педагогічна риторика: теорія, практика, міжпредметні зв'язки: Зб. наук. праць за матер. наук. семінару / За ред. Т. А. Космеди. Львів: ПАІС, 2007. С. 72-89.
19. Куньч З. Українська риторика: історія становлення і розвитку: навч. посіб. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2011. 248 с.
20. Кушнір Р. О. Великий оратор, або як говорити так, щоб Вам аплодували стоячи. Дрогобич: Коло, 2013. 258 с.
21. Лесько О. Й., Прищак М. Д., Залюбівська О. Б. та ін. Етика ділових відносин: навч. посіб. Вінниця: ВНТУ, 2011. 309 с.
22. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
23. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2003. 311 с.
24. Микитюк М. В. Факультативний курс з української мови. Риторика. Харків: Вид. група «Основа»: ПП «Тріада+», 2007. 192 с.
25. Нікітіна А.В., Барилова Г.К., Кравченко М.В. Риторика: навч. посіб. Старобільськ, 2021. 99 с.
26. Овчаров М. Майстер публічних виступів. Монохромне видання. Київ: Інститут риторики імені Д. Кеннеді, 2023. 306 с.
27. Олійник О. Б. Сучасна ділова риторика: навч. посібн. Київ: Кондор, 2010. 166 с.
28. Олійник О. Б. Основи ораторської майстерності: навч. посіб. Київ: Кондор, 2010. 181 с.
29. Онуфрієнко Г. С. Риторика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
30. Пентилюк М. І., Маруніч І. І. Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 221 с.
31. Піз А., Піз Б. Мова рухів тіла. Пер. з англ. Н. Лавська. Київ: КМ-Букс, 2021. 416 с.
32. Препотенська М. П. Філософія риторики. Київ: Інкос, 2011. 227 с.
33. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 291 с.
34. Сагач Г. М. Ділова риторика: Мистецтво риторичної комунікації. Київ: Зоря, 2003. 287 с.
35. Сагач Г. М. Риторика. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2000. 565 с.
36. Семенов О., Грищенко О. Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя гуманітарних дисциплін: посіб. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. 2015. 217 с.
37. Стончек М. Могутність невловимих слів. Комунікаційний феномен Володимира Зеленського. Кам'янець-Подільський: Олеан. 2023. 121 с.
38. Теслюк В.М. Основи красномовства : навчальний посібник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 282 с.

39. Хоменко І. В. Еристика: мистецтво полеміки: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 192 с.
40. Чалдині Р. Психологія впливу. Харків: КСД, 2022. 608 с.
41. Шинкарук В. Д., Теслюк В. М. Основи риторики: навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2021. 320 с.
42. Beregszászi A. Gazdag V. Segédkönyv a retorika tanulmányozásához. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Filológia Tanszék, Magyar Tanszéki Csoport. Beregszász, 2023. . URL: <https://kme.org.ua/?dl=374239>

Інформаційні ресурси

Красномовець. Блог. URL: <https://krasnomovec.club/baza-znan/>

Красномовство у духовній культурі українського народу. URL:

https://elib.lntu.edu.ua/sites/default/files/elib_upload/%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0/page6.html

Риторика як наука і мистецтво URL:

https://elib.lntu.edu.ua/sites/default/files/elib_upload/%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0/page4.html.